

ქ. მარტოვიძე

ქართულ გაზეთის ესი ფლის ისტორია

გ. გ.

გამოცემა ე. ტყეშელაშვილისა

ფასი 10 კაპ.

ძველი ქართველი რედაქტორი სოლომან დოდაშვილი.

ТИФЛИСЬ

тип. „НАДЕЖДА“ Баронская, № 14.
1916.

##

100000
750
100000

ქართულ გაზეთის

ასი წლის ისტორია

ასი წლის შესრულების სახსოვრად გამოცემული

ვარლამ ტყეშელაშვილის მიერ

341

ТИФЛИСЬ

тип. „НАДЕЖДА“ Баронская, № 14.
1916.

ი ს ტ ო რ ი ა

ქართულ გაზეთების და ჟურნალების გამოცემისა.

1817—1900 წ.

ქართველთ შორის გაზეთ-ჟურნალის გამოცემის დასაწყისი 1817 წლიდან იწყება. რაც შეეხება ქართველთაგან გაზეთების კითხვას და გაცნობას, ეს კი ქართველთ ადრიდგანვე იცოდენ. ე. ი. XVIII საუკუნეში. მაშინდელ ბატონიშვილებს ერთობ ხშირად უხდებოდათ რუსეთში მგზავრობა და ცხოვრება, ესენი იმ დროის რუსულს გაზეთბსაც ადევნებდნენ თვალ-ყურს და ყოველთვის ჰკითხულობდნენ. მეტადრე თვალ-ყურს აპყრობდნენ იმ გამოცემებს, სადაც კი ქართველის ერის და საქართველოს ცნობებს ჰბეჭდადენ. რუსულ გაზეთებს გარდა ქართველნი ფრანგულს გაზეთბსაც აქცევდნენ ყურადღებას, რადგანაც ფრანგულს გაზეთებშიაც იბეჭდებოდა ხშირად საქართველოს შესახებ ცნობები. მაგალითად: ფრანგულს გაზეთებში ქართველთა მეფე ქაიხოსრო და ლეონ ირანთა მსაჯული პირველად 1710 წ. აქეს. 1736 წ. აბატმა მილოთჳა აქო ქართველნი და საქართველო, და კოსტანტინეპოლის ფრანგთა ელჩმა პეისონელმა მეფე ერეკლე 1764 წ. შეაქო. სხვა-და-სხვა დროსაც ხშირად უქიათ ხოლმე ქართველნი.

დიახ, ქართველთა ეურნალ-გაზეთის გამოცემის საქმე და მნიშვნელობა აღრიღგანვე იცოდენ, მხოლოდ ბელ-შაემა გარემოებამ, მუსულმანთ სიმრავლემ და შინაურმა მდგომარეობამ არ მისცეს ნება, რომ გაზეთის გამოსაცემად ეზრუნათ. თუმც ისიც უნდა ესთქვათ, რომ საქართველოში 1787 წ. გაზეთის მსგავსად ფურცლების ბეჭდვაც იწყეს, რომელ ფურცლებზედაც მოთავსებული იყო სხვა-და-სხვა აკროსტიხური ლექსები, სიტყვები და მეფეთა ქებანი. ესეთი ფურცლები ერთობ მცირედ იბეჭდებოდა, დაბეჭდილებს მეფის შეილებს და შეილის-შეილებში არიგებდენ. არ შეიძლება, რომ ამ ფურცლების საღმე არა აღმოასჩნდეს რა. ამავე დროს უკვე წინ წავიდა ქართველთ შორის სხვა-და-სხვა განცხადებების ბეჭდვაც. რაც შეეხება ზოგიერთ პირებს, რომლებიც საყვედურით ბრძანებენ, რომ ქართველთ ქართული გაზეთის გამოცემა ერთობ გვიან დაიწყესო, ამაზე ვიტყვი, რომ ასეთი ბრალდება ჩვენ უსაფუძელოდ მიგვაჩნია, რადგანაც ქართველთ ასეთის საქმის წარმოებისათვის სრულებით არა სცალოდათ; როცა მოიცალეს, მაშინ აკი ხალისით მოჰკიდეს ხელი და ბეჭდვაც იწყეს? ჩვენ-გვარ მდგომარეობაში მყოფ ხალხს კი არ დაეზრახება ესა და სხვებს კი, მეტადრე სომხებს, რომელთაც მეფობა აღრიღგანვე დაჰკარგეს, ამით მათ არაფერი წააგეს. სამეფოს დაცემის შემდეგ მთელს დუნიას ოთხსაე-კუთხივ მოედნენ, ყველგან ეაჭრობას შეეჩვიენენ, ფულის მოგებას, ხერხს და ოსტატობას. მათგანნი მრავალს ალაგას დამდიდრდენ, ქონებრივ წარმატებას მიეცნენ, ოსმალეთის, სპარსეთის და ინდოეთის ზოგიერთს ქალაქებში დახსნეს სხვა-და-სხვა საეაჭროები, სააგენტოები, ბანკები, გააკეთეს დიდრონი ქარ-

ვასლებიც, ყველა ამაებთან თავისუფალი დროც ჰქონდათ, მაგრამ რაც შეეხება გაზეთის გამოცემას—ეს კი მათაც ერთობ გვიან მოახერხეს.

სომხებმა დიდის შრომითა და ჯაპანწყევტით ძლიერ მოახერხეს და 1796 წ. გამოცეს თეიური სომხური გაზეთი, რომელიც სომხებში პირველ გაზეთად ითვლება. იგი იბეჭდებოდა ინგლისის სამფლობელოს ინდოეთის ქალაქს მადრასეში; გაზეთს სახელათ „აზღარარი“ ერქვა, რედაქტორად ხსენებულისავე ქალაქის სომეხთ მოძღვარი ტერ-შმოვანი იყო. ეს გამოცემა თავის დროის კვალად უფერული გამოცემა იყო, იგი სულ ორს წელიწადს გამოდიოდა, 1798 წლის დამდეგიდამ მოისპო, ველარ გამოვიდა. ქართულ პირველ გაზეთის გამოცემის რიცხვი რომ სომხების პირველ გაზეთის გამოცემის რიცხვს შეეყუდროთ, სულ მცირე განსხვავება აღმოჩნდება. სულ 22 წელიწადი გამოვა განსხვავებით, ამის ანუსხვა არც ღირს. ჩვენდა საუბედუროდ, ჩვენ, ქართველთ, აქამდის ისიც არ ვიცოდით, თუ ქართველებში პირველად როდის გამოიცა ქართულს ენაზე პირველი გაზეთი. აქამდე პირველ ქართულ ჟურნალად მრავალნი „ცისკარს“ აღიარებდნენ და პირველ გაზეთად „დროებას“. თუმცა ისიც კი ვიცოდით ამბად, რომ 1832 წ. სოლომონ დოდაშვილს ქართულ ენაზე გაზეთ-ჟურნალიც გამოჰყვანდაო. რაც შეეხება გამოცემათა ცნობებსა და ვითარებას, ეს კი ჩვენთვის უცნობი იყო, ამის გამოცემულ ჟურნალ-გაზეთის ნომერი ჩვენ თვალითაც არ გვენახა, ძლიერ გვეღიროსა და რის წვალეობით, 1875 წ. მოვიძიეთ თითო ნომერი დამასთან მცირე ცნობებიც შევჰკრიბეთ. ამავე დროს ჩვენში აღმოსჩნდა სხვა ძველი ქართული გაზეთებიც და ნათ-

ლად შევიტყუეთ და გავიცანით ის ცნობები, რომ ქართულს ენაზედ პირველად ქართული გაზეთი 1817 წ. გამოუციათ ქ. თბილისში. ხოლო რა გეარს მიმართულების იყო ეს გაზეთი, ოფიციალურის, თუ მოქალაქურის—ამაზე არა სწანს-რა; გაზეთის ზედა-პირის წარწერაც ამისას არაფერ ცნობას იძლევა; ამის შეტყობა კი არა, თვით გამომცემლის და რედაქტორის ვინაობაც კი არა სწერია. აბა, ჯერ დღეს, 1830 წლების ცნობებიც რომ არა დაგვრჩენიარა ხელთ, ისიც არ ვიცით, თუ ამ მოსვენებულს დროს საუ და როდის ვინ რა დაბეჭდა, ძველებზე რაღა გვეთქმის? იპას კი ვიტყვი დაჭეშმარიტებით, რომ ქართველნი XVIII საუკ. უკვე იყვნენ გაზეთების ცნობებს და კითხვებს შიგნეულნი,—ამას გვიმტკიცებენ შემდეგი გარემოებათა პირობები.

ზემოდაც ესთქვიით და აქაც ვიტყვი, რომ ქართველთ ბატონიშვილები და მღვდელ მთაერები XVIII საუკ. რუსეთში ერთობ მრავლად სცხოვრებდნენ. მღვდელ-მთაერებმა რუსეთში სამს ალაგას ქართული სტამბებიც დახსნეს, წიგნების ბეჭდვაც დაიწყეს, თვით ვრცელი ქართული „დაბადებაც“ კი რუსეთში დაისტამბა. 1743 წ. რუსეთში ასეთ ვრცელ წიგნებს ბეჭდადენ, ნუ თუ ამ მბეჭდავთ იმ დროის რუსულ გამომცემათა შესახებ ცნობები კი არ ვქმნებოდით? არა გეგონია. გაიოზ ნაცვლიშვილმა მოსკოვის აკადემიაში სწავლა დაამთავრა, ასევე მოზდოკელმა ქართველმა ქელიძემ, პაატა ბატონიშვილმა საჟრანგეთში და ინგლიზშიც იგზავრა. ბატონიშვილებში ზოგნი ვოლტერის ნაწერებსაც იცნობდენ, ზოგნი რუსულიდან სასულიერო წიგნებს გარდა ფილოსოფურს ნაწერებსაც სთარგმნიდენ, ვოლტერს და მის თანამედროვე საჟრანგეთის მოაზრე

შწერლებსაც აღიღებდენ და აქებდნენ, ამათ შესახებ გა-
ზეთებში დაბეჭდილს ცნობებსაც ჰკითხულობდენ, ივინი
კარგად იცნობდენ გაზეთებს. 1769 წელს, მეფე ერეკ-
ლეს საწინააღმდეგო „შეთქმის“ გამო მოთავენი დასჯილ
იქმნენ. ერთმა დასჯილთაგანმა, ამილახვარმა, რუსეთში
ერეკლე მეფის მოქმედების შესახებ წიგნი დაბეჭდა, მე-
ფის მოქმედებას დესპოტიური მოქმედობა უწოდა. ამ ჰაზ-
რის თანაზიარი იქმნენ იმ დროის რუსის ზოგიერთ გამო-
ცემანიც. წიგნის გამოხვედის და მის პატივისმცემელთ
მეგაზეთეთ ცნობა მეფესაც ეუწუა. მეფეს ძლიერ ეწყინა,
მაგრამ რას იზამდა. 1780 წ. ეკატერინე იმპერატრიცას
წერილი მისწერეს და სთხოვეს, რომ ეგ წიგნი აღკრძალე-
თა. ასეც იქნა, წიგნი აღკრძალეს. ამ წიგნებისამ ჩვენ
დრომდინსაც მაღალწიეს.

ქართველთ ბატონიშვილების გარდა საქართველოში
გაზეთების კითხვას ქართველი პატრებიც მისდევდენ. ამათ
რომიდან გაზეთი „მისიონ კატოლიკ“-ი ძველადგანვე მოს-
დიოდათ, პატრები მეფეს და მეფის შვილებს ხშირად მო-
უთხრობდენ სხვადა-სხვა გაზეთებიდან ამონაკითხ ცნობებს,
ბატონიშვილები ყოველთვის სიამოვნებით ისმენდენ. პატ-
რებს გარდა, მეფის კარზე ხშირად სცხოვრებდნენ ისეთნი
სწავლულ-მოგზაურნიც, როგორიც იყო 1773 წლებში
ნემეცთა მოგზაურ-მწერალი აკადემიკოსი ლულდენშტეტი,
ამას შემდეგ ნემეცივე ექიმი რეინგესი. მასვე დროს სა-
ქართველოში ყოფილნი რუსის პოლკოვნიკნი პეტროვი
და ივანოვი და ბერიც სხვანი, უთვლელნი, რომელნიც
თავანთ დროის კვალად იყვნენ განსწავლულნი: ესენი იმ
დროის გაზეთებს ევროპის ქალაქებიდან თვით საქართვე-
ლოშიაც იბარებდენ. ევროპიული გაზეთები საქართველო-

ში სტამბოლის გზით შემოჰქონდათ, ბათუმიდან. იმავე გზით მოგზაურობდნენ ევროპიელთ მსწავლულნი და მოგზაურნი. სტამბოლიდან ყველა მგზავრს და გაზეთს ბათუმიში ელოდა მოსვლა. თვით საბა ორბელიანიც თავის კაპუჩინებით ევროპიდან პარველად ბათუმიში მოვიდნენ, მერე საქართველოში შემოვიდნენ. 1780 წ. აქედამვე შამოვიდა ინგლისელთ ექსპედიცია გურიაში, 1784 წ. საფრანგეთის და 1789 წ. ავსტრიელ-პრუსიელთა: საუბედუროდ, ეს მოგზაურნი გურიას აქეთ ვეღარ გადმოდიოდნენ. ამის მიზეზებს ოსმალთ ეაწერათ. 1789 წ. ინგლისელთ სამხედრო ექსპედიცია დავით გურიელმაც ისტუმრა... ამას ოდესმე დაეუბრუნდებოთ. ეს აღენიშნეთ მართოდ იმის ფაქტად, რომ ძველად ქართველთაც ჰქონდათ ევროპის გზა და კვალი, თავი და თვალი დასაფლეთურის წინ-სვლისა და წარმატებისათვის. მეორე გზა საქართველოსი იყო რუსეთიდან კავკაზზე. საქარველოს მიჯნაზე დანიშნული იყო გზის ზედამხედველად ყაზიბეგი, იქ იყო ფოსტა, გზის გამგეს ღამის გუშაგნიც ჰყვანდა. რუსეთიდან თუ რამ ცნობები, ნიეთები და გაზეთები მოდიოდა, სულ ამ გზით შემოჰქონდათ; მაგალითებრ, მეფე ერეკლეს ეკატერინე იმპერატრიცამ ჩაის ქურჭელი გამოუგზავნა ფეშქაშად და სასახლისთვის კარგი დიდი საათი და ბეერიც სხვა ნიეთები, ყველა ესენი რუსთა შიკრიკთ, ანუ მათ ფოსტის კაცთ ხსენებულს გზამდის მოჰქონდათ, აქ ქართველთ ფოსტის უფროსს ჩააბარებდნენ და თვით უკან გაბრუნდებოდნენ; მერე საქართველოს გზის მცველი თავის კაცებს ჰგზავნიდა თბილისში და ატანდა ყველაფერ გამოგზავნილ ნიეთებს, გაზეთებს, წიგნებს და წერილებს; ყველა ამანებს თბილისში სამეფო გამგეობაში მიიღებდნენ.

მერე თავთავის კუთვნილებად არიგებდენ. ეს ორი ჩვენგან უნიშნული საქართველოს მთავარი გზები იყო, საილამაც ვეროპიელთ და რუსთ შემოჰქონდათ ყველაფერი. ამ გზებს გარდა სხვა გზებიც იყო, მაგრამ იმათ ჩვენ არ აღვნიშნავთ. ძველადგან ქართველთ მეფეთა ბრძანებით საქართველოს ვაჭართათვის „იარმურკობა“ ანუ ბაზრობა ეკატერინედარში იყო დანიშნული, სამ წელიწადში ერთხელ ქართველ და რუსეთელ ვაჭართ ვაჭრობა და წარმოება იქ იწყობოდა, იქ სალდებოდა, ურთიერთ შორის საქონელები, ამის მეოხებით გზა და კვალიც ირკვევოდა, საქონელს გარდა საბეჭდი ქალაღლის შემოტანაც აღვიღებოდა.

ასეთის გარმოებით დაასრულა საქართველომ XVIII საუკ: დადგა 1800 წ. 28 ქრისტიშობისთვის, მეფე გიორგი გარდაიცვალა და 1801 წლის თებერვალს, მარტსა და აპრილის თვეთა განშაელობაში საქართველო რუსეთს ჩაბარდა, სრულიად საქართველოს რუსთავან შეერთება კი 1810 წლიდამ იწყება. საქართველოს რუსეთთან დაკავშირებით ქართველთ დიდათ უნდა გვესარგებლნა, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ეს ასე ვერ მოხდა, ჩვენ ამისთვის მომზადებულნი არ ვიყავით. ჩვენის რუსეთთან დაკავშირებით უფრო სომხებმა ისარგებლეს, თუმც ამისთვის დიდად არც იგინი იყვნენ მომზადებულნი, მაგრამ ჩვენზე მაინც მეტად იყვნენ წინ წასულნი. საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების პირველ წლებიდამ მათ იწყეს წინ-სელა, წარმატება, აღორძინება და გამდიდრება. ქართველთა კუზლაზენით ვიწყეთ წინ-სელა და თვალის გახილება, ძლიე-ძლიეობით მოვეწყეთ ახალ წეს-ჩვეულებას, მთავრობას, გამგეობას და მის ძალას. დიდის ქაპანწყევტით გაგვეხსნა სტამბა, სკოლა და როგორც იქმნა, 1817 წ. ქართულს

ენახედ პირველად გამოიცა ქართული გაზეთიც. პირველ წელს, ე. ი. 1817 წელს, ამ გაზეთის გამოცემა სექტემბრიდამ დაუწყიათ, თევში ხან თითო ნომერი გამოდიოდა, ხან ორი. მეორე წელსაც ასევე გაგრძელებულა. გამოცემას დრო არა ჰქონდა დანიშნული: 1818 წლის გასულს კი ნებართვა აუღიათ, და 1819 წლის მარტიდამ კი გაზეთის გამოცემა წეს-რიგით დაუწყიათ. ორი წლის განმავლობაში, ე. ი. 1817 და 1818 წწ, გაზეთს არ ჰქონდა გამოცემის დრო დანიშნული, მას ზედ არც ფასი ეწერა, იგი იბეჭდებოდა მთავარ-მართებლის სტამბაში, დაბეჭდილებს აქეთ-იქით სავაზრო „ზასედატლებს, ისპრაენიკებს“, ექსპედიციის წევრებს და პალატის მოხელეებს უგზავნიდენ, ხოლო იგინი გაზეთის გარდასახადს რაგვარად იხდიდენ, ამის ჩვენ არაფერი ვიცით. გაზეთიდამ ამონაკითხ მთავრობის განკარგულებათა იგინი ხალხს აცნობებდენ. თითო გაზეთი იბეჭდებოდა თითო საწერ სქელსა და შავს ქალაღზედ; ასობად ნახმარია ის ასოები, რომლის ყალიბები 1706 წელს იქმნა თბილისში ჩამოსხმული; აქედამ ჩამოასხეს ასოები, შემდეგ ამავე ყალიბებიდამ ჩამოსხმულ იქმნა 1750 წ. და 1796 წ- საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების შემდეგაც იმ ასოებს ახმარებდენ, რადგანაც ახალი ასოების ყალიბების ჩამოსხმა ერთობ გვიან მოხდა. 1817, 1818, 1819 და 1821 წწ. გაზეთები სულ ამ ძველის ასოებით არის ნაბეჭდი.

1817 წ. გამოსულ გაზეთს ასე აწერია ზედა პირზე მათაურად.

ქართული გაზეთი

გამოიცემის ქადაქს ტფილისს, წელსა ჩვიზ.

ჩვენის ფიქრით, ამ გაზეთის, 1817 წ. სულ ცხრა

ნომერი უნდა გამოსულიყო, მეტი არა. 1818 წელის კი მიახლოვებით 17—20 უნდა ყოფილიყო გამოცემული, რადგანაც თითო გაზეთის ნომერი ხან თვეში ერთი იბეჭდებოდა, ხან სამ კვირაში ერთ თბახზედ, ყოველს შემთხვევაში თვეში ერთ-მეტ-ნაკლები რომ ეიანგარიშოთ, მაშინ 17—20 ნომერზედ მეტი არ გამოვიდოდა. როგორც ვიცით ცნობილად, გაზეთს პირ-და-პირ ოფიციალური ხასიათი ჰქონია, იგი ვგონებთ, თვით მთაერობის ხარჯითაც იბეჭდებოდა, რადგანაც მთაერობავე ურიგებდა მუქთად. მაშინ ქართულს ენაზე მთაერობისთვის გაზეთის გამოცემა აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდა, რადგანაც 1805—1830 წლამდე, საქართველოში ქართული ენა მეფობდა, იგი იყო სახალხო, საერო ენად მიღებული, იგი მეფობდა ქართველებს გარეშე თვით თათრებსა და სომხებშიაც, რასაკვირველია, მაშინ რუსთა რიცხვი საქართველოში ერთობ მცირე იყო, მთაერობისათვის ქართული გაზეთის ქონება კი, როგორც იარაღი, აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდა.

გაზეთში უმეტესად იბეჭდებოდა სახელმწიფო განცხადებანი, უმაღლესი ბრძანებანი რუსეთილად და საქართველოდამ საქართველოს მთეარ მართებლების, გარდა ამისა სხვა და-სხვა განცხადებანი ეაქართა შესახებ, სამხედრო უწყების წინაშე სანოვანის მოსატანად, სახელმწიფო სხვა-და-სხვა სახლებთა აღსაშენებლად და ბევრიც კიდევ ამ გვარნი, რაც კი მაშინ დღითი დღე საქარო ხდებოდა ადგილობრივ მთაერობის და მის გამგეობის წინაშე. ენა გაზეთისა იყო ძველი, გაუგებარი, ისე რომ მას თუ არ ძველის ქართულის ენის მცოდნე, სხვა ვერაინ გაიგებდა. ცხადათ სჩანს, რომ ამ გაზეთის რე-

დაქტორად დანიშნული ყოფილა მთაწარის ენმე მოხელეთაგანი, რასაკვირველია ქართველი, ძველის ქართულის მკვლევ. 1819 წლისათვის კი რედაქტორად განსაზღვრული პირი უნდა ყოფილიყო, უფრო მეტის ცოდნის პატრონი, რადგანაც 1819 წ. მარტიდამ გაზეთმა კვირაში ერთხელ იწყო გამოსვლა. გაზეთის რედაქციამ მხნეობა გამოიჩინა, პროგრამა გაითვითვია, გარდა იმისა იმოდენად იმეცადინა, რომ წლის გასვლამდე 40 ნომრის მაგიერ 50 ნომერი გამოსცა, თითქო გაზეთის გამოცემა 1819 წლის პირველ იანვრიდამ დაწყობილიყო და არა მარტიდამ. გაზეთს 1819 წლიდამ სახელი შეუცვალეს: „ქართული გაზეთის“ მაგიერ „საქართველოს გაზეთი“ უწოდეს. რასაკვირველია, ეს უფრო საფუძვლიანი სახელია, მასთან კანონიერიც იმ დროის ახლად დაარსებულს ქართულის გაზეთისათვის; ეს სახელ-წოდებაც ცხად დასკვნას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ მისი რედაქტორი შესმენილი პირი უნდა ყოფილიყოს, ვინემც 1817—1818 წ. გამოცემულის ნომრებისა, რომელიც უფრო განცხადებათა ფურცელს ჰგვანდა, ვიდრე სამოქალაქო, ან სამხედრო და სამეცნიერო გამოცემას. ასეთი განჩინება შემდეგ დროის გამოცემებზე კი ვერ ითქმის, რადგანაც მათ დიდი განსხვავება დაეტყოთ ზემოდ ხსენებულს გაზეთებთან შედარებით.

„საქართველოს გაზეთის“ გამოცემა დაწყებულ იქნება 1819 წლის მარტის პირველიდამ. ენა ამ გაზეთისა იგივეა თითქმის, როგორც 1817 და 1818 წ. ასოები გაზეთისა იგივეა, რაც წინედ იყო. ზომაც გაზეთისა იგივეა, ხანდესხან ორი საწერი თაბახიც გამოსულა, ოფიციალურს ნაწილს გარდა ლიტერატურულს ნაწილსაც.

საკმარისი ადგილი უკავია. ამ გაზეთის ნაკლად ჩვენ აღ-
ენიშნაეთ ძველის საღმრთო წერილის ერთ წერილებს წე-
რას. ეს ძველი ენა, რომელიც კი მეფობდა საქართველო-
ში 1850 წლამდე, იყო რაღაც განკერძოებული თვისების.
ენა. იგი არც ძველს ეკუთვნოდა და არც ახალს, უფრო
კერძოებით ხასიათის მექონ სურათს წარმოადგენდა. მისას
ვერც ერთ გაიგებდა რამეს ადვილად და ვერც მღვდელი.
ეს ნაკლი მათ რომ თავიდან აეცლინათ, იქნება მაშინ
ქართველობაში საეროდ განათლების და მწიგნობრობის
საქმეც სხვანაირად წასულიყო, იქნება იგი წარმატებით შე-
მოსილიყო. ჩვენდა საუბედროდ ეს ნაკლი შემდეგ დროის
ქართველებმაც წესად შეითვისეს; თვით 1850 წლებამ დი-
საც კი ამ ერთ სწერდნენ და ჰბეჭდადნენ, როგორც გა-
ზეთ-ჟურნალს, ისევე სხვა-და-სხვა ქართულს წიგნებს. ამ
ნაკლს ვერ ასცდა თვით ცნობილი სოლომონ დოდა-
შვილიც.

ამ ნაკლის შესახებ ჩვენ საკმარისად უნდა ვისაუბ-
როთ, რადგანაც მან ქართველებზე მეტად დიდი ზეგავ-
ლენა იქონია; იქონია მით უფრო, რადგანაც იმ უწიგნობის
დროს, როდესაც საქართველოში წიგნების ბეჭდვა ჰკაჩნე-
ბათ იყო, მაშინ ცოდვა იყო ასეთის ერთ წერა და ბეჭდვა.
ამ ერთ ჰბეჭდადნენ თვით სახელმძღვანელო წიგნებსაც.
მე მოვიპოვე რამდენიმე ძველი ქართული სახელმძღვა-
ნელო და მათმა გაცნობამ გამაკვირვა. ძველი ყარამანი-
ნი, დავრიშიანი, მირიანი და ასეთი მოთხრობანი უფრო
კარგის ქართულის ერთ არიან ნაწერი, ვინმეც XIX საუ-
კუნის ქართული სახელმძღვანელოები. სახელმძღვანელო-
ები კი არა, თვით გაზეთის განცხადებებსაც კი ამ გვარის
ჯვარცმულის ერთ სწერდნენ, რასაც თვით ჩვენი ამონა-

წერებიც დაამტკიცებენ. 1819 წ. გაზეთის ერთს ნომერზე ვკითხულობთ შემდეგს განცხადებას: „მთაწრობის ნება-რთვით, 1819 წელსა, ესე როგორც გამოიცენ წარსულსა წელიწადსა, აგრეთვე გამოიცემიან მომავალსა წელიწადსა 1820 სა“. ცნობიდან სჩანს, რომ ეს „საქართველოს გაზეთი“ 1820 წ. გამოიცემა ისევე, როგორც წარსულს 1818 წელს გამოიცა და ამ წელსაც იბეჭდებოდა ი თვით სახეც გაზეთის ზედა პირის, რომელიც შეუცვლელად მოგვყავს:

საქართველოს გაზეთი

ნომერსა ზ დღესა ჩყით წელსა თფილისში

№ 38

გამოცხადებანი.

ეს სათაურია გაზეთისა, შემდეგ იწყება განცხადება გაზეთის გამოცემისა, აი განცხადებაც:

„ქართულის გაზეთის გამოცემანი ეალად თვისად რაცხვენ, რათა წინასწარ აცნობონ პატივცემულ საზოგადოებასა, რომელ გამოცემა ესრეთისა გაზეთისა განგრძედების მომავალსა ჩუკ წელსა. მას შინა შთაწერილ იქნებიან თვით იგივე მუხლნი, რომელნიცა მოხსენებულ იყვნენ გამოცხადებასა შინა დაბეჭდილსა უწინარეს ამისა შემოღებისათვის გაზეთის ბეჭდვისა, გაზეთი ესე გამოცემულ იქმნების ათას რვა ას და ერთის წლის პიველ რიცხვამდე, თვითო კვირაში თვითო დაბეჭდილი ფურცელი“.

„მოსაწერი ფასი დანიშნულ არს საკმარისად ზომიერ, სრულიადის გაზეთის აქ თფილისსა შინა გამოცემისათვის სამი რუბლი თეთრი ფული და სხვათა ქალაქთა და ადგი-

ლთა მცხოვრებნი წარსაგზანელათ მათდამი გაზეთისა ამის-
მისცემენ ერთსა აბაზსა, სრულიადის დროსათვის, რომელ-
წარს ულსა შინა წელსა გაზეთისა ამისა ეიწყეთ გამოცემა მარ-
ტის თვეში და აწ იწყება მისი პირველ იანერის რიცხვითგან
და მაშ წარსულის წლისაზედ მოემატება ათი ფურცელი და
იქმნება არღა ორმოცი, არამედ ორმოცი და ათი ფურ-
ცელ საკუთართა შემთხვევათა შინა მომატებათა თანა“.

აი ესეც ამ გაზეთიდან მოყვანილი ერთი ადგილი,
ნიმუშად იმ დროის ქართველთ მწერლებთა ენისა.

„გორის უეზდის სოფელს დაერის მცხოვრებნი ბარ-
ძიმ მაჩაბელოვის ყმა დათუა კვალენიძე თავის ცოლით და
ვაჟის და ქალის შვილებით, ძმისწული ნინიათი და ვენა-
ხით იმ ას სამოც და სამს რუბლში, რომელიც მართებს
მას აზნაურის გაბაშვილის ქალის ელისაზედისი, იმათის
გასყიდვის ვადა დანიშნულ არს ამა წლის ნოემბრის კ. და
დეკემბრის ე. და კ. რიცხვებში.“

თელავის უეზდის სოფელს ფინჩხაევს მცხოვრები რე-
კომლი ყმა ლუბერსკის სეკრეტრის ნათიოვის იმ ათს ას
ოცს რუბლის ვერცხლის ფულში; რომელიც მართებს მას
ლუბერსკის სეკრეტარს თაეადის მელიქზადე ბებუთოვის,
იმათის გასყიდვის ვადა დანიშნულ არს ამა წლის ნოემბ-
რის კ. და დეკემბრის ე. და კ. რიცხვებში“.

ასეთ ცნობათა გარდა მოთავსებულია მთავრობის
განცხადება საქართველოში ღერბის ქალაქის შემოღების
შესახებ. აქედან სჩანს, რომ ღერბის ქალაქის ხმარება
საქართველოში 1819 წლიდან შემოსულა, მანამდის კო-
უბრალო ქალაქის ხმარება სცოდნიათ, მოთავსებულია წე-
რილი ყვავილის აკრის შესახებ, თუ რა ხერხით შეიძლე-
ბა ძროხის ყვავილით კაცის აკრა: ეს წერილი ექიმს კლა-

პატრონის ზუნდა იქმნეს, რომელმაც იმ დროის რუსეთში სახელი განითქვა და მის „კარაბადიმები“ და „ყვავილის აკრის“ წიგნები 1820 წლებში ქართულს ენაზედ ნათარგმნი პეტერბურღში ცალკე წიგნებადაც გამოსცეს, ქართული თარგმანი გ. ფირალოცს ეკუთვნის, მეფე გიორგი XII-ის მდივნად ყოფილს.

მოთავსებულია აგრეთვე:— „ასტრონომიის მრიცხველობათაებრ ცხადდება, რომელ შემდგომად მომავალსა შინა წელსა, ჩყით ვიქმნებით მოწამე ერთისა ძვრითა გამოცხადებისათაგანისა ცისა ზედა სახლდობრ ბეშე, რიცხვსა სექტემბრისასა ახლისაებრ შტილისა, ხოლო ძვერლისაებრ იც და ექვს რიცხვსა ტოსასა შუა დლისას იქმნების სრული დაბნელება მზისა, რომელიც ფრიად დიდის ხნის შემდეგ არა გვიანახავს ჩვენგან... ნიდრელანდთა შინა, ამა საგანზედ არს წიგნი, რომელიც მიეწერების მეცნიერსა კაცსა ვანსვიდურს სურათებითურთ, რომელსა ზედა გამოხატულ არს დაბნელება სამთა სხვა და სხვათა შინა“.

სწორედ ამ წლებიდან იწყეს ქართველთა მამულების დაგირაგება თბილისში და მის გარეშემო. მაშინ ჩვენში სხვა-და-სხვა ბანკები არ იყო, ჩვენს ბანკირებად ფულის პატრონი კაცები იყვნენ და ზარათები, იმ დროის ქართველნი ორ ნაწილად იყოფოდენ: მხენელ-მთესველად და სამხედროს ნაწილად. ვაჭართა და ხელოსანთ რიცხვი თბილისში ჟამთა ვითარების მეოხებით შემცირებულ იყო. რაც კი ქართველთ ორს განყოფილებას ფული ან სვა რამ ნივთეულობა სჭირდებოდა, ყველა მას იგინი თბილისის სომეხებისაგან იძენდენ. საქმე ისე მოეწყო, რომ ქართველნი ძრიელ მალე გაზდენ ვაჭარ სომეხთა მსხვერპლად. 1820 წ. მარტოდ ორთაქალაში გაიყიდა 14 კარგი ბალი,

რომელიც ბატონიშვილებს ეკუთნოდათ. 20-მდე ბალი ქართველის თაედისშვილების სოლოლაკზე გაიყიდა. მაშინ ეინც კი თბილისში თაედისშვილები სცხოვრებდენ, ყველას აქენდათ თითო ან ორ-ორი ბალი. დღეს-კი, მთელს თბილისში ორს კაცსაც აღარ აბადია. მარტო ბალები კი არა, და მთელი თბილისის მამულებიც ასევე წაუვიდათ ქართველთ ხელიდამ, ამას ქვემოდ ენახათ, მაშინდელ თბილისის სომხები ცალიერ ჩონჩხს წარმოადგენდენ, მათში ერთი კაცი არ იყო ისეთი მღაღარი, რომ მას რამდენიმე ათასის თუმნის შეძლება ჰქონოდა. თუ იყო ეინმე და სცხოვრებდენ თბილისში, ყველა იგინი 1830 წლების შემდეგიდან დამდიდრდენ, როცა მათ ქართველთა მამულებს უხვად ჭწყეს შებოჭვა, მასთან ისწავლეს ტყუილი თამასუქების კეთება, ქართველთ დაბრიყვება და ნამეტურ სოფლის ნათლიობის მეოხებით გლენთა ტყავის გაძრობა.

ასეთ საუბრის და ცნობების განსამარტავად და იმ დროების ნათლად გასაცნობად ძლიერ კაი ცნობებს იძლევა ზემოდ დასახელებული გაზეთის ნომრები, ხოლო ჩვენდა საუბედუროდ ამ გაზეთის ნომრების ჩვენ სულ რამდენიმე ნომრის მეტო არა გვაქს მოპოვებული. 1819 წ. ერთ ქართველ თაედისშვილს, ერთის სომხის ვაჭრისაგან 370 მან. გაეყიდა 35 დღის მიწა, ორი დიდი ზეარი დ მამულები, ღირებული 6000 მ: ყველა ეს სომხებს დარჩა 370 მ.-ად. თაედისშვილის სულ ჩითეულობა და ასეთი რალაცაები წაელო, რაც იქმნება, 150 მან. არც კი ეღირებოდა; ასეთ მაგალითებს ჩვენ ათასობით მოვიყვანდით.

როგორც სჩანს „საქართველოს გაზეთი“ 1820 წლის

ბოლო წლის ნახევარს მოსპობილა. ისე რომ ამ წლის შემოდგომაზე „საქართველოს გაზეთი“ აღარ გამოაქულა. მოსპობის მიზეზი არ სჩანს, საჭირო კია რომ ეიცოდეთ რამე. ქართველთა გარეშე ქართული გაზეთის საჭიროება თვით მთავრობისთვისაც ყოფილა საჭირო. ამიტომ ქართველობა უგაზეთოდ მხოლოდ ორ-სამ თვეს დაშტენილა. 1821 წლიდან კი სხვა ქართული გაზეთის გამოცემა დაუწყიათ. ამ გაზეთის სახელად „წმიდა გიორგი“ სწოდებია, რადგანაც გაზეთზე წმიდა გიორგია დახატული. აი თვით გაზეთის სათაურიც:

ქართული	ამ ალაგას დახატულია წმიდა გიორგი	გაზეთი.
სექტემბრის 16 დღეს № 36		1821 წელს ტფილისა

„უცხო ქვეყნის ამბავნი: გერმანიიდან, ოსმალოს ქვეყნიდან, შერთული ამბავი. აღწერა დღესასწაულებთა, ცერემონია ინგლისის კაროლისა. მოლდავის სამზღვრიდან, თრისტიდან. ინგლისის კარალევის დაგვირგენება, ვალახიიდან, საბერძნეთის ამბავი“.

გაზეთის ენის ნიმუშად მოგვყავს შემდეგი ამბავი: „13 ივნისს. იზმირში გამოდის რომელსამე ჟამიდან ყოველს კვირას ფრანკუზულს ენაზედ გაზეთი. — ამის უკანასკნელს თურცელში 19 მაისს არს შემდგომი ამბავი: იზმირს მცხოვრებნი რამდენსამე დღეს იყვნენ დიდად გაჭირვებულნი შეწუხებაში, თითქმის ყოველს წამს მოელოდნენ დახოცვას ყოველთავე აქაურთა ქრისტიანეთასა, მაგრამ ბედნიერებათ მოვიდა აქ ფაშა, რომელმაც მთე-

ლის კეთილ გულის ხშირებით და დიდ სულოვნობით უკან აქცია ესე სამწუხარო ჰაზრი“.

როგორც შევატყუეთ, ამ გაზეთის ენა უფრო მდაბიურია, ვინემ „საქართველოს გაზეთი“-სა. ამას მკითხველიც შეატყობს. როგორც „საქართველოს გაზეთი“, ისევე „წმიდა გიორგი“-ც კერაში ერთი ნომერი გამოდიოდა, იმე ზომით, როგორც 1817 წ. და შემდეგ დროის ორი გაზეთი იბეჭდებოდა. ამ მს. №-რის რიცხვით ჩვენ ეფიქრობრ, რომ „წმიდა გიორგის“ გამოცემა, 1821 წ. თებერვლის, ან მარტის პირველიდან უნდა დაეწყათ. „წმიდა გიორგის“ გამოცემა განგრძობილა 1824 წლის ბოლომდე, 1825 წ. კვ. აღარ გამოსულა. მიზეზები მოსპობისა არ ვუწყით. არა ვიცით. რა ჩვენდა სამარცხენოდ იმის შესახებაც, თუ როგორც პირველის და მეორის „საქართველოს გაზეთის“, ისე ამ „წმიდა გიორგის“ რედაქტორად, ვინ იყო, ან გაზეთს რამდენი ხელის მომწერი ჰყვანდა, ვისის ბრძანებით იბეჭდებოდა?

აქ გაზეთის განცხადებათა ცნობიდან სჩანს, რომ დღევანდელი სათავად-აზნაურო ბანკის ქარვასლა „მშაკის“ რედაქტორად კოთილის, არწრუნის პაპას, გეურქ აღას, თავ. ციციშვილისაგან 6000 მ. უყიდნია. მაშინ ამ ალაგას დღევანდელი დიდი სახლიც გაკეთებული ყოფილა. ეს დიდი სახლი 1804 წ. გაუკეთებია საქართველოს მთავარ-მართველს ციციანოვს, სადაც თვითონ მდგარა. მოსიკვდილის შემდეგ, ეს სახლი მის სახლას კაცებს დარჩათ ჩუქებით. მერე ამათ გეურქ აღაზე გაჰყიდეს ოხერ ფასად. ეს ის გეურქ-ალა განლავსთ, ვისზედაც ქართველ მკაცრებს „ხორველის ლექსიც“ გამოუთქვამთ. ამავე დროს ი. ციციშვილს თბილისის შუა-გულს ალა-

გას გაჭყიდვია დიდი ძალი ადგილები. დღეს ამ ალაგზე თამამშოვის ქარვასლა სდგას. ეს ადგილები ციციშვილს გაჭყიდვია ოჩი დოშის ვალში, ორ ვერცხლის კულაში და ორ საკაბეში. რასაკვირველია, ვალი სომხის იყო და მამულებიც მან დაინარჩუნა მოტაცებით. კუკიაში ავქალის ქუჩაზედ რამდენიმე ათასი საყენი მიწა ერთის ქართველის ახნაურასა 400 მან. ვალში გაისყიდა. იგი შეიძინა მევახშე სომეხმა. ვერაზე რამდენიმე ათასი საყენი მიწა 900 მანეთში, გაბაშვილის, დარჩა ერთს. სომეხს, რასაკვირველია მიტაცებით. ქაშუეთის ეკკლესიის პირდაპირ, სადაც დღეს „ორიანტის“ სასტუმროა, ერთმა სომეხმა ქაშუეთის ქართველს მღვდელს 60 მ. ვალში გაუსყიდა და თვით დაინარჩუნა. დღევანდელი „კავკასიის“ სასტუმროს ალაგი და შენობა ციციშვილისაგან სულ უბრალო ვალში დაშთა ერთს სომეხს. ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსთვლით, ვიტყვით მხოლოდ შემდეგს, რომ მთელი ქალაქის ქართველთ მამულები სწორედ ამ დროს დაისაკუთრეს პოელებმა, სწორედ ამ დროს იწყეს მათ მევახშეობა... თანდათან დრო იცვლებოდა. თბილისში ვაჭრობაც წინ მიდიოდა, მისთვის დუქნების გამრავლებაც საჭიროდ ზღებოდა, მასთან სხვა-და-სხვა სამმართველოებიც მრავლდებოდა, სამმართველოების გამრავლებას შენობათა სიმრავლეც მოჰყვა. შენობების და დუქნების კეთებას სომეხნი უფრო ადვილად მოეწყენენ. მაშინ ხე-ტყე, აგური და მუშა-ხელიც ერთობ იაფი იყო, ყველაფერს იაფად აკეთებდნენ, სულ მუქთად; ადგილებსაც მუქთად იკაებდნენ, სულ ოხრად, შენობაში და დუქნებში კი ქირებს კარგს იღებდნენ. ამ გარემოებამ სომეხნი ერთი-ორად დააწინაურა ცხოვრების სახსრით და ფულით გაამდიდრა. ვაჭ-

რობაც წინ წაიყვანეს ქირების წყალობით და ქართველთა მამულებსაც უფრო უხვად უწყეს შებოქვა, წართმევა და დარბევა.

ამ გაზეთის მოსპობის შემდეგ, მთავრობის ნაწილში, ქართული გაზეთის გამოცემის სხივი აღარ დაიბადა, აღარ განშეორდა. ამის მიზეზები ბევრნაირია. მთავრობის საჭირო განცხადებათა ბეჭდვა ცალკე ფურცლებზე იწყეს და ხალხში გაერცვლება. რაკი მთავრობის მხრით გაზეთის საჭიროება აღარ იქმნა ცნობილი, არამედ მარტოდ განცხადების ბეჭდვა, ამიტომ თვით ხალხმაც გადიგლო გულიდგან ქართული გაზეთის გამოცემის საჭიროება და საქმე. 1828 წ. თბილისში ჩამოვიდა სოლომონ დოდაშვილი, პირველი ქართველი, რომელმაც რუსეთის უმაღლესს სასწავლებელში დაამთავრა სწავლა. მას ძლიერ სწადა ქართული წიგნების ბეჭდვა, გაზეთის გამოცემა. ამ საქმეში მას დიდად ეხმარებოდა ივანე ხელაშვილი, ცნობილი ბერი, „კალმასობის“ დამწერი. ამ ბერის ფულით ს. დოდაშვილმა თბილისში სტამბა გახსნა, ქართული წიგნების ბეჭდვა დაიწყო, მთავრობის წინაშე დიდად იმეცადინა და 1829 წ. თბილისში ქართული კვირის გაზეთის გამოცემაც დაიწყო. ამ გაზეთს სახელად „თბილისის უწყება“ ეწოდა. აქვე შოგეყავს სრული სათაური „თბილისის უწყების“ ერთი ნომრიდან.

სამშაბათი № 12

აპრილის 26 ს.

ტფილისის უწყებანი

1832 წელსა

გამოდის კვირაში ერთხელ
სამშაბათობით, ხოლო სა-
ლიტერატურულ ნაწილი
თვეში ორჯერ.

წელიწადში ორისავე გა-
მოცემისა ფასი დადებულ
აქს რვა მანათი თეთრი
ფული.

შინაგან ცნობანი

ტფილისი

აპრილის 26-სა 1832 წელსა.

უმაღლესი უმაზი

მიცემულ უმართებულეს სენატისადმი, ტფილისი
18 აპრილს: სამზღვარ გარეთ ამბავნი: ფრანცია, პარიჯი,
აღნარევი, პორტუგალია. „გაზეთის“ ენის ნიმუში: —
„ფრანცია. პარიჯი, მარტის 12-სა დროსა მრავალთა მო-
ახალისეთა შეკრებულისა, იყო აქაურის სასამართლოს წინ
საქმემან პირობისა ზედა არა კეთილ მზრუნველთა კაც-
თასა. რომელიც ყოფილა სამრეკლოსა შინა მღვთის
მშობლისა ეკლესიასა. სასამართლოს სტოლზე ეწყო რა-
ოდენიმე დამბაჩანი, წითელი ქუდი, ხანჯალი, პური და
სხვანი, სამრეკლოსა ზედა ნაპოენი ნიეთნი. შეიდი კაცი
გაქოსჩნდა ბრალეულად, ყოველნი იგინი არიან ხელო-
სანნი. ერთს მათგანს ეკითხა წოდება მისი და თვით აჩვენ-
ნა თავი თვისი ამშფოთრად. სახლსა შინა ერთსა მათგა.

ნისა პოენილ არიან საგიობელნი და აღმაშფოთებელნი თხუზულებანი, რომელნიცა გამოუცია ესრედ წოდებულს „საზოგადოებისა შეგობართა ერისათა“. მხოლოდ ერთმა ბრალეულთაგანმა ჰყო ჩვენება რომელი შეიპირეს მისციდვითა და უნდოდათ სამრეკლოდამ სროლა პირისპირ მთაერობისა. ყოველნი იგინი არიან გლახაკსა მდგომარეობასა შინა. გასამართლებლად თავისა თვისისა შემოაქესთ რომელ ერთმანეთს ვერ იცნობდენ და მჭმასადამე პარობასაც ვერ შეეკრენ“.

ეს გაზეთი გამოდიოდა იმ ზომის ქალაქლითვე, როგორც ზემოდ ხსენებული გაზეთები, თითო საწერ თაბახიან ქალაქდზედ. ეს გაზეთი კი ხანდისხან ორ თაბახედაც იბეჭდებოდა. ს. დოდაშვილის „თბილისის უწყება“ ზემოდ ხსენებულის გაზეთებისაგან განირჩეოდა მით, რომ აქ სხვა-და-სხვა განყოფილებათა გარეშე ლიტერატურული ნაწილაც იბეჭდებოდა. სხვათა მრავალთა შორის 1829 წ. ერთს ნომერში მოთავსებულია ლექსი, „ოცნება“ პუშკინისა, თარგმანი ალექსანდრე ჭავჭავაძისა. ერთი ნომერი ამ გაზეთისა მე გადმომცა ანტ. ფურცელაძემ, მას ეს ნომერი ქართლში ეშოვნა, შემდეგ „წერაკითხვის გამავრცელებელს საზოგადოებას“ გადაეცით. სულ რამდენი ნომერი გამოვიდა ამ გაზეთისა, ჩვენ არა ვიცით რა. სირცხვილია ჩვენთვის და თან სახატრელიც, რომ ვიცოდეთ რამე, რადგანაც გაზეთს ეტყობა, რომ დღიურ ცნობებს გარდა სიტყვა კაზმულს მწერლებასაც უნდა ჰქონდეს დიდი ადგილი დათმობილი, რადგანაც აქ დაბეჭდილი ვნახეთ პუშკინის ლექსი, თარგმანი ალ. ჭავჭავაძისა და ზოგიც სხვანი. სამი ოთხი წელიწადი გაზეთი გამოდიოდა და მას შემდეგ ისე მოეწყო ჩვენი საქმე, რომ დღეს ამ გა-

მოცემის ნომრები სამთლით საძებარი გვიხდება. რის წვა-
ლებით ოთხი ნომერი ეიშოვეთ. ამ გაზეთის მოსპობის მი-
ზეზათ ჩვენ 1832 წლის შემთხვევა მიგვაჩნია, რაის მე-
ოხებით შეშინებულნი ქართველნი აუქმებდნენ ამ გაზე-
თის ნომრებს; რადგანაც იგი რალაცის მომასწავებელი-
ეგონათ.

ს. დოდაშვილს გაზეთის საქმე კარგად მისდიოდა.
სალიტერატურო ნაწილისთვის მან კერძოდ ჟურნალის
დაარსება ისურვა. 1831 წ. ამისთვის ნება-რთვაც აიღო
და 1832 წლის იანვრიდან იწყო ორ-კვირეულ წიგნაკ-
ჟურნალის გამოცემაც, ამავე სახელწოდებით რაც გა-
ზეთს ეწერა, დამატებასავეთ, ხოლო წიგნად; თითო წიგ-
ნის ზომა 64 გვ. 80 გვერდამდე შეიცავდა. საუბედუ-
როდ, ამ ჟურნალის სულ ოთხი წიგნი გამოვიდა. 1832 წ.
იგი დახურულ იქმნა გაზეთთან ერთად და მისი რედაქ-
ტორი ს. დოდაშვილიც რუსეთში იქმნა გაგზავნილი
1832 წ. „შეთქმის“ გამო. ამ „შეთქმის“ მეთაურობა
სხვათა შორის ს. დოდაშვილს დაჰბრალდა. აი თვით
ჟურნალის ზედა-პირის წარწერაც, რომელიც მოგვყავს აქ-

თფილისის უწყება

სალიტერატურო ნაწილი

№ 3. ქ. ტფილისი, 1832 წელსა.

ამ ნომერის 72 გვერდია. აქ მოთავსებულია შემდე-
გი 1) ლექსად „მოწოდება“ ივერთა მამულის დაცვისათვის
დროსა სპარსთა შემოსელისასა საქართველოსა სამზღვართა

შინა ღ. ლ. თ. გიორგი ერისთავისა. 2) ირაკლის მეორეს მეფობილამ.—ისა. 3) პოემა „ოსური მოთხრობა“ უცნობისა. 4) კრიტიკა ს. დოდაშვილისა, „შენიშენად დამარხვისსა წესსა ზედა უკანასკნელ მეფეთა ზედა საქართველოსათა, რომელიცა დაბეჭდილი იყო პირველსა ნომერსა შინა რუსულთა გაზეთისა 1831 ამასა წელსა“.

ამ შინაარსიდან მკითხველი მიხედვება, რომ ს. დოდაშვილს მაშინათვე შეუგნია თავის მოქმედების მოვალეობა, თავის ასპარეზის ვითარება. აბა დავაკვირდეთ 1832 წ. და თან ამ განყოფილებას, მაშინ ჩვენ ეს დიდ საოცრადაც დაგვიშთება, ასე კარგად, ასე კანონიერ წესდებურად თავის მოვალეობა თვით დღევანდელ ქართველსაც-კი არ ესმის. დღეს ხშირად უარპყოფენ მას, რაც ჩვენის პაპებისაგან უკვე ბრძნულად გამორკვეულა. ს. დოდაშვილს გაზეთისათვისაც სცოდნია ამბების შერჩევა, ამას ზემოდ მოყვანილის ცნობებიც დარწმუნდებით. მისდა საუბედუროდ ს. დოდაშვილს მხოლოდ ქართული ენა არ უფარგოდა; ესეც ძველ სამღრთო წერილის ენის კალოს გავლენის ქვეშ მყოფი აღმოსჩნდა, რაც ცხადი საქმეა, თვით გამოცემასაც მძიმე მისწრაფებას მისცემდა; ეს ასეც ყოფილა, სოლომონ დოდაშვილის გარდასახლებით მოისპო ორივე გამოცემა და მის შემდეგ ქართველთაგან აღარავის უფიქრნია რამე დრო-გამოშვებით გამოცემის მოსახერხებლად... საქმე და სავალალო ის გახლდათ, რომ ბოლოს მოღებით შეჩერდა დიდის ხნით ქართულ ენაზე რაიმეს გაშოცემა. ეს მოხდა სწორედ იმ დროს, როდესაც თფილისში მცხოვრებ თავად-აზნაურებმა მამულების ფანტვა ზურმის ფასად იწყეს. როცა მთელი თფილისის ქართველთ მამულებში სომხების ხელში იწყო გადასვლა. ამ

დროს, ქართველთათვის საჭირო იყო კარგი რამ დრო-გამოცემა, აღმნიშვნელად ყველა ჩვენის მაშინდელის უბედურებისა; მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, მთელი ერი და ქვეყანა ჩუმმა საიდუმლოებამ მოიცვა. ქართველთ შიშის ზარმა ისე დაუარა, რომ არამც თუ რამე გამოცემის მოხერხება, არამედ სატლში შეილებს ქართულ ენასაც-კი უკრძალაოდენ... ასე და ამ გვარად მისწყდა ქართველებში გაზეთის და წიგნების გამოცემაც-კი...

შემან და ბნელმან წუთებმა ნელ-ნელა იწყეს ფრენა, ქართველნი ღრმა ძილს მიეცნენ. ამასობაში მოახლოვდა 1845 წ. მალე ახალ მთავარ-მართებლად ვარანცოვი დაინიშნა. ეს მალეც მოვიდა 1846 წ. თფილისში; პ. იოსელიანმა კვირის რუსული გაზეთის „ზაკავკასკი ვესტნიკის“ გამოცემა იწყო; ამავე გაზეთის გამოცემის დროს მთავრობის გაზეთი „კავკაზიც“ დაარსდა. საქართველოში პირველი რუსული გაზეთი 1829 წ. დაარსდა, ეს სულ ორ წელს არსებობდა და მეორე და მესამე რუსული გაზეთი-კი 1846 წ. ამ გაზეთებში იბეჭდებოდა მთავრობის განცხადებანიც, მაგრამ მაშინ რუსულის კითხვა ჩვენ ხალხში ბევრმა არაეინ იცოდა. ამიტომ 1846 წ. ქართულს ენაზე იწყეს ქართულის გაზეთის „კავკაზის“ გაშროცემა. ამ გამოცემაში იბეჭდებოდა ოფიციალური განცხადებანი რუსულის „კავკაზისა“. ქართულ განცხადების ბეჭდვამ 1850 წლამდე გასტანა. განცხადებებს ხან პ. იოსელიანი სთარგმნიდა, ხან ფალაფანდოვი. ამ განცხადების ერთი ნომერი ენახეთ ჩვენც. პატარა ზომისა არის, ერთ საწერ თაბახიან ქალაღდზეა დაწერილი. ეს ქართული „კავკაზი“ ც. ისევე კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, როგორც რუსული გამოცემა: 1850 „კავკაზს“ გარდა ფალა-

უნდოეი „ზაკავკასსკი ვესტნიკის“ ოფიციალურს ცნობებ-
საც სთარგმნიდა და ბეჭდაედა. ამ გამოცემას ქართულად
ბ. გ. ყიფშიძის სიტყვით „მანრობელი“ რქმეეია, ე. ი.
„ვესტნიკ“, 50 წლებში, პეტერბურგში მცხოვრებ ქართველთ
შოროს ასტყდა საუბარი ქართულს ენაზე რაიმე სალი-
ტერატურო გამოცემის დასაარსებლად. მალე გარდასწყეიტეს
და ისურვეს პეტერბურგს თეიურ ჟურნალის გამოცემა,
რომელსაც სახელად „არე“ უნდა სწოდებოდა. ერთ და
იმეეე დროს, ქართულ ჟურნალის გამოცემისთვის თფი-
ლისშიაც ზრუნაედენ და პეტერბურგშიაც... თფილისში
ზრუნაედენ „ცისკრის“ გამოსაცემად. ჟურნალ „ცისკრის“
გამოცემის შესახებ აი რა მიამბო: ვახ. ორბელიანიმა:

ვარანცოვმა ირწმუნა ჩეენი მუდარება, უმაღლეს
მთაერობასთან მეცადინეობა დაიწყო, 1851 წლის ბო-
ლოს გ. ერისთაემა უკეე „ცისკრის“ გამოცემის ნებართეა
მიილო. ამისთვის მას ვარანცოვისაგან საბეჭდი სტამბაც
ეჩუქა და წელიწადში 500 მან. დახმარებაც დაენიშნა. გ.
ერისთაემა „ცისკარი“ სულ ორ წელს გამოსცა. 1854 წ.
პირეელიდან აღარ გამოიცა, მოისპო. გ. ერისთაემა უხეი-
როდ დაიწყო „ცისკრის“ ბეჭდვა. ჟურნალი თაეის დროის
კვალად არ გამოდიოდა. ჟურნალს თაეზე ასე აწერია: „ცის-
კარი“, „სალიტერატურო ჟურნალი“. ეორონცოვის შემდეგ
1854 წლიდამ ახალის მთაეარ-მართებლის ბრძანებით
„ცისკარს“ დახმარება მოესპო, ამიტომ „ცისკარიც“ უც-
ბად დაიხურა...

„ცისკრის“ დახურვის შემდეგ ქართველთ შორის
გაჩნდენ ისეთი პირები, რომელთაც გულმტკინეულო-
ბით დაიწყეს საუბარი ქართული რაიმე გამოცემის დაარ-
სების შესახებ. საუბარი ატყდა, ზოგმა სთქვა: — „ცისკარი“

განეახლოთო, ზოგმა ახალი რამ გამოესცეთო, ზოგმა სთქვა:— „ვინ თუ ახლის ნებათა არ მოგეცენო, ამიტომ ისევ „ცისკრის“ განახლება ვითხოვოთო. მხოლოდ პროგრამა შეუცვალოთო“. ივ. კერესელიძემ მიამბო: „პროგრამა დიმიტრი ყიფიანმა შეაღგინა და პირველ კრების შემდეგ წარმოადგინა და წაიკითხაო. პროგრამა კარგათ იყო შედგენილიო. მაგრამ ბევრმა ეჭვი განაცხადეს, ვინ თუ ასეთის პროგრამით გამოცემის ნება არ მოგეცენო სამეცნიერო ნაწილი შევამოკლეთ, ძველებურის გამოცემის პროგრამის კვალად დაეწერეთ ახალი პროგრამა და მივართვით მთავარმართებელსო, რედაქტორად მე ვიყავ დასახელებულიო“. „ცისკრის“ განახლების ნებათა ივ. კერესელიძემ 1856 წ. მიიღო და 1857 წ. პირველ იანვრიდან გამოცემაც იწყო. გამოცემის საქმეში დიდად ესმარებოდა ალ. ორბელიანი. რედაქცია რადგანაც ღარიბი იყო, ამიტომ იგი მოთავსებულ იქმნა ალ. ორბელიანის სახლში, „ცისკარმა“ გ. ერისთავის გამოცემაზე უკეთესად იწყო გამოსვლა. ჟურნალის ასეთი წარმატება გ. ერისთავს ძლიერ ეწყინა, ივ. კერესელიძეს ხელის შეშლა დაუწყო, ნისიად მიყიდული სტამბა დაუკეტა! ივ. კერესელიძემ მწუხარებით გარდმომცა, რომ 300 მ. გულისთვის ჟურნალი გამიჩერაო: მე მაშინ გემნაზიაში „ნაღზირატლად“ ვიყავიო. ერთს საღამოს კარი ვილაპაც დამიკაკუნა, გავეღე კარი თუ არა, ერთმა კაცმა წერილი მომცაო, ესაა და ამ კაცმა გამოგიგზავნათ, თვით კი წავიდაო. გაეხსენი წერილი, შიგ 300 მ. იღო შემდეგის წერილითო: „ივან ივანი! თქვენი ერთად ერთ ქართულ ჟურნალ „ცისკრის“ გამოცემას მე ისეთის თანაგრძნობით ვუმხერ, რომ ამ 300 მ. გიგზავნი, რათა ამით სტამბა დაიხსნათ

და „ცისკარი“ ჰბეჭდოთ“, მეორე დღეს სტამბა გაენთავისუფლე და „ცისკრის“ გამოცემა დაეიწყეთ. ეს გარემოება ისე ეწყინა გ. ერისთავს, რომ მან „ცისკარში“ თავის სიკვდილამდე ერთი პწკარიც არ დაბეჭდაო... ვიდრე „ცისკარს“ გამოეცემდით, მინამდის ალ. ორბელიანი ენით ქადაგებდა და 1856 წ. თფილისში პატარა ქართული წიგნიც დაბეჭდა, სადაც „ცისკრის“ გამოცემის შესახებ საუბრობს და ხალხს ურჩევს, რომ ამ კეთილ საქმეს ხელი შეუწყეთო. 1857 წ. „ცისკარმა“ 1875 წლის ნახევრამდის გასტანა. იგი ისეთ დროს მოისპო, როცა ქართულს ენაზე ერთ გაზეთ „დროების“ მეტი სხვა არაფერი არსებობდა.

„ცისკრის“ გამოცემამ ქართველთ ცხადად ამცნია, რომ მათთვის დიდ საჭიროებას შეადგენდა სამეურნეო გაზეთის გამოცემაც. 1860 წ. უკვე გადასწყვიტეს „ცისკართან“ ერთად სამეურნეო გაზეთის „გუთნის-დედის“ გამოცემა. რედაქტორობა ივ. კერესელიძემ იკისრა. თხოვნა მალე მიართვეს სადაც ჯერ იყო, მთაერობამ თხოვნა შეიწყინარა. 1861 წლიდან თფილისში უკვე იწყო „გუთნის-დედამ“ გამოსვლა. ორ კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, შიგ ყოველთვის სამეურნეო წერილები იბეჭდებოდა. ასეთის წერილებს წერით კარგი შრომა დასდო იოსებ მამაცაშვილმა, სამეურნეო სწავლის მკოდნემ და მწერალმა. „გუთნის-დედამ“ 1867 წლამდე გასტანა. 1868 წ. აღარ გამოვიდა. შემდეგ ეს გამოცემა განაახლა ანტონ ფურცელაძემ და 1875—76 წ. ჰბეჭდა კვირაში ერთხელ. ამ დროის გამოცემა მეტად საყურადღებოა, მასში ბევრი ძვირფასი წერილები დაიბეჭდა. „გუთნის-დედა“ საყოველთაოდ მოისპო 1876 წლის შემდეგ. დღეს ამ გაზეთის ნომრების მოპოვება ერთობ იშვიათია.

1860 წ. „ცისკარში“ თანამშრომლები ორ წრედ-
ორ დასად გაიყვნენ. ამ ორ წრეთა მეთაურებად ითვლე-
ბოდენ აკაკი, ილ. ჭავჭავაძე, ანტ. ფურცელაძე და რამ-
დენიმეც სხვა პირნი. ილ. ჭავჭავაძემ „ცისკარში“ წერას
და წერილების ბეჭდვას კარგის თვალთ არ შეხედა. მას
სხვებიც ბევრნი უმზერდენ ასე, ამიტომ ილ. ჭავჭავაძემ სა-
კუთარის ჟურნალის გამოცემა ინატრა. 1862 წ. ბოლოს
უკვე მიიღო ნებართვა და 1863 წ. პირველ იანვრიდან,
თბილისში იწყო თეიურ ჟურნალ „საქართველოს მოამბ-
ის“ გამოცემა; რედაქტორად თვით ილ. ჭავჭავაძე იქმნა
დამტკიცებული. ამ ჟურნალსა და „ცისკარს“ შორის პოლე-
მიკა ატყდა. „ცისკარის“ უმთავრეს პოლემიზატორად ან-
ტონ ფურცელაძე გამოვიდა და „საქართველოს მოამბის“
მხრივ თვით რედაქტორი. ერთნი მეორეს მიმართულებას
უწუნებდნენ. აკაკი „ცისკარში“ შრომობდა. ამ საკამათო
ბრძოლის ნიადაგის გამტკიცებას ერთის მხრით ის გარე-
მოებაც დაეხმარა, რომ „საქართველოს მოამბეზე“ წინეთ
„ცისკარში“ აღმოსჩნდნენ ზოგიერთი ისეთი ახალგაზრდა
მწერლები, რომელთა ნაშრომიც ზოგიერთ უხუცესს მწერ-
ლებს არ მოსწონდათ. ამ არ მოწონებას იმაზე ამყარებ-
დნენ, რომ ეს არ მოსაწონი ყმაწვილები „რუსეთუმეები“
არიან, თერგის წყალი დაუღვებიათ და მით სხვა სუტლის
მეჭონ გმირებად შექმნილანო. ამ შეხედულებამ დაბადა
ქართველებში „თერგ-დაღვულები“-ს ხანა, რომელთაც
1862 წ. შემდეგ თვალ-საჩინოდ იჩინეს თავი, მათის მეო-
ხებით რამდენიმე კარგი კითხვებიც განიმართა თუ „ცის-
კარში“ და თუ „საქართველოს მოამბეში“.

„საქართველოს მოამბე“ წლის გასულს დაიხურა.
1864 წლიდან იგი აღარ გამოსულა. ილ. ჭავჭავაძის ყვე-

ლა საუკეთესო ნაწერები სულ ამ გამოცემაში დაისტამბენ, მაგალითებრი: „კაცია-ადამიანი, გლახის ნაამბობი, აჩრდილი, კაკო ყაჩალი“ და ზოგიც სხვები. გამოცემა წელიწადში 10 მან. ღირდა. ზომით „ცისკარზე“ უფრო სრული იყო, დღევანდელის „მოამბის“ ზომის და გარეგნობითაც მისი ფერი ედო. ამ ჟურნალის დახურვის შემდეგ ქართველთათვის დაშთა მარტოდ „ცისკარი“ და მისი დამატება „გუთნის-დედა“. „მოამბის“ ზოგმა მწერლებმა ისევ „ცისკარში“ იწყეს წერა. უნდა ითქვას, რომ ვინცკი 1860—70 წლებში ქართულ მწერლობაში სახელი განითქმევს და თავი იჩინეს, ყველამ მათ „ცისკარში“ იწყეს წერა. ეს ჟურნალი და ივ. კერესელიძე გახდა მათ წამხალისებლად, ამან ააღებინა ყველას კალამი. პირველად იქ დაიწყეს წერა, აკაკიმ, ილ. ჭავჭავაძემ, გ. წერეთელმა; ანტ. ფურცელაძემ, ნ.ნიკოლაძემ და ბევრმაც სხვებმა, რომელთაც შემდეგ დაამზენეს ქართული მწერლობა. 1860 წლის შემდეგ ქართველთ შორის არამც თუ მარტოდ ნასწავლი ქართველნი მიეცნენ გონებრივ წარმატებას და წინსვლას, არამედ ეს მთელის ქართველობის მცირე ნაწილმაც შეიგნო, განუჩველად წოდებისა; ასეთია, მაგალითებრი, ქართველთ სამღვდელთა გარემოება იმ დროში. მაშინდელ ქართველსა მღვდელთაგან ქართულს ენაზე სასულიერო ჟურნალის გამოცემა ისურვა; ეს მათ მალეც მოახერხეს და 1864 წლის ნახევრიდან, თბილისში, გ. ხელიძის რედაქტორობით იწყო. გამოსვლა „საქართველოს სასულიერო მახარობელმა“ თვითრად, რუსულის დამატებით. წელიწადში 6 მან. ღირდა. გამოცემა ვერ მიდიოდა თავის დროის შესაფერად. ორიოდ საქართველოს ისტორიულს მასალებს გარდა ჩვენ იქ სხვას ვერას ვხედავთ ღირსეულს.

ორი სამი წერილიც პ. იოსელიანისა არის მოთავსებული, ისიც რუსულ ენაზე, რუსულს განყოფილებაში. საუბედუროდ უფერულად დაბადებული „სასულიერო მანარობელი“ უფერულადვე მოისპო 1866 წ. ნახევარს, ე. ი. სულ ორ წელიწადს იღვებრძელა. კარგს, მხნეს და ქართველ მამულის შვილს მღვდელს-კი შეეძლებოდა მის გამოცემა, წინ გაძლოა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა!

როგორც ესტეკით ზემოდ, ქართველთ შორის წარმატების ნიშანმა ყველგან იჩინა თავი, ყველა ნაწილს დაემჩნა ეს; აქ ამ დროს, რუსეთიდან განათლებული ქართველნიც გამოჩნდნენ, მცირედ 1860 წლების სხივმაც დაჰბერა, მას თან მოჰყვა სხვა-და-სხვა რეთორმებიც. საქართველოში ბატონ-ყმობის გადავარდნის ამბავმაც მოაღწია. 1864 წ. იგი გადავარდა. აჲად თუ კარგად ამ გარემოებამ ქართველთ თვალი გაუხილა. მანამდე თბილისს მთლად სხეები ჰჳლობდნენ, იმ დღიდან-კი ქართველთაც იჩინეს თავი, გაჩნდნენ სხვა-და-სხვა მუშები, ხელოსნები, წვრილი ვაჭრებიც-კი. ყველას მათგანს ცხადად ემჩნეოდა ხალისი და შრომა, ყველა მათგანი თვალს ახელდა. ესეთი მოვლენა იმ დროის შესმენილ ქართველთათვის სასიხარულო მოვლენას შეადგენდა, უმაგალითოს. აქ ამით ქართველთ გაღვიძების და განახლების ზარი დაირეკა. აქ გაჩნდნენ დ. ბაქრაძე, ნიკოლოზ ლოლობერიძე, ე. თულაშვილი, დ. ყიფიანი, სტ. მელიქიშვილი და რამდენიმეც სხვა პატიოსანი ქართველნი, მათ განიზრახეს ქართულს ენაზე გაზეთის გამოცემა. ამის დროც იყო უკვე; ქამი მოახლოვებულ იქმნა, ამავე დროს თბილისში ჩამოვიდა გიორგი წერეთელი. გ. წერეთელს, როგორც მხნესა და ერთგულს, წინაღვე იცნობდნენ ზე-

მოდ დასახელებულნი პირნი. მათ გიორგი წერეთელს გა-
 ზეთის რედაქტორობის სახელის მიღება დაევალებს. გ. წე-
 რეთელიც თანახმა გახდა, გამომცემლად-კი სტ. მელიქი-
 შვილი დანიშნეს, რომელსაც მაშინ თბილისში სამხანაგო
 სტამბაც ჰქონდა. მალე წესდება შეამუშავეს და 1865
 წლის ბოლოს მთავრობას სთხოვეს კვირის გაზეთ „დროე-
 ბის“ გამოცემა. 1866 წ. მარტის პირველიდამ გ. წერეთ-
 ლის რედაქტორობით და სტ. მელიქიშვილის გამომცემ-
 ლობით თბილისში იწყო „დროებამ“ გამოსვლა, კვირაში
 ერთხელ, პარასკეობით. გაზეთის ზომა დღევანდელის „ივე-
 რის“ ზომის იყო, წელიწადში 6 მან. ღირდა. გაზე-
 თის საქმე საქართველოში თუმც არ ახალი იყო, მაგ-
 რამ რადგანაც რედაქტორს პირველს წლებში გაზეთის
 ხარჯით დარჩენა გაუჭირდებოდა, ამიტომ შემოხსენებულ
 პირებისაგან გ. წერეთელს თვეში ჯამაგირად 50 მან. და-
 ენიშნა. ბ. ნიკოლოზ ლოლაბერიძემ მიამბო შემდეგი:
 „მაშინ „დროება“ კვირაში ერთხელ გამოდოდა, მაგრამ
 როგორც ახალი საქმე, ისე გვიჭირდებოდა, რომ ნომრის
 გამოსვლის წინა დამეს ხშირად შუალამემდის სტამბაში
 ვრჩებოდით; გ. წერეთელს თვეში 50 მან. ეძლევიდით.
 გაზეთის შემოსავალი-კი გამოცემას უნდებოდა, არც-კი
 ჰფარავდა გასავალს, ამ საქმეს ჩვენ ვმეთაურობდით, დ. ბაქ-
 რაძე, სტ. მელიქიშვილი, ვახტანგ თულაშვილი და მე“.

გაზეთის გამოცემა საქართველოში ახალი საქმე არ
 იყო, მაგრამ 1832 წ. შემდეგ 1869 წლამდე იმდენმა
 ხანმა გასტანა, რომ აქ ქართველთათვის ყველაფერი ხამ
 მოვლენას შეადგენდა, მარტოდ საგაზეთო წერილების
 წერა და ტერმინების გამორკვევა აჭირვებდა საქმეს.
 ბევრის შრომით და ღწვით გაზეთმა გზა გაირკვია, თა-

ნამგზობობთ გარდა ისეთი თანამშრომლებიც მოიპოვეს, რომელთაც უადვილესად იწყეს საგაზეთო წერილების წერა, ამ გაზეთის გამოცემით იწყება ახალი ხანა, როგორც ქართველ ერის ცხოვრებაში, აგრეთვე ქართულ მწერლობის ასპარესზე. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ 1866 წლიდან ქართველთ შორის „ღროების“ გამოცემაში ძირითადი ცვლილება მოახდინა, მან აღანთო სინათლის მომცემი სანთელი, ამ სანთელმ აიყოლია უმრავლესობა. ამ ძალოვნებას დიდათ ეხმარებოდა ის გარემოებაც, რომ „ღროება“-ში იწყეს წერა ყველა ჩვენსა გამოჩენილმა მწერლებმა. ჟურნალ „ცისკარს“ ცოტა არ იყოს „ღროებამ“ საქმე შეუფერხა, მაგრამ მაინც „ცისკარი“ სულდგმულობდა, რადგანაც მას აქა იქიდანაც ეხმარებოდნენ, გ. წერეთელი მარტოდ „ღროებაზე“ არ შეჩერდა, მან სხვა გაზეთის გამოცემა ინატრა, 1868 წ. ეს მოახერხა კოდეც, ამიტომ გაზეთი „ღროება“ სერგეი მესხს გადასცა; სერგეი მესხი მეტად ამაღლარი პირია ჩვენი მწერლობის ასპარესზე; არა მგონია, რომ ქართველ მოღვაწეთ შორის მას ბევრი ეინმე შეეღაროს ჩვენ-ში. მან იწყო „ღროების“ გამოცემა. რადგანაც მისთვის გაზეთის გამოცემა შეიძლებოდა ძნელი ყოფილიყო შეუძლებლობის გამო, ამიტომ „ღროების“ გამომცემლად ისევ სტეფანე მელიქიშვილი დაშთა (ქართველ-კათოლიკე) და რედაქტორად ს. მესხი. სტეფანე ზარაფოვმა (ქართველ-კათოლიკე), მაშინდელმა მდიდარმა მოქალაქემ, ს. მესხს, ერთი შრომა შეანდო, რაშიაც იგი თვეში 50 მ. აძლევდა. ამით ს. მესხი სცხოვრებდა და გაზეთის შემოსავალი გაზეთსავე ხმარდებოდა.

წელ-წელა ხალხში „ღროება“ ფეხს იდგამდა, ს.

მესხის ენერგიული შრომაც დიდს ძალას აძლევდა წარმატებისთვის. ამ მოღვაწემ მასზე უანგაროდ იმუშავა. თავის დაულალაის მოღვაწეობით ბევრს მღაბოს ასწავლა კითხვას გარდა თვით საგაზეთო წერილების წერაც. ყველა ამისთვის იგი ხშირად დიდს გაჭირვებასაც ითმენდა, ამ გაჭირვების მნახელია თვით ამ სტრაქონების დამწერი სერ. მესხი კარგა ხუნს ღარჩა „ღროებს“ რედაქტორად.

1875 წლიდამ „ღროება“ კვირაში სამჯერ გამოცა, ცოტა გაზეთის ფორმა-კი დაუბატარავა, თასი წელიწადში 10 მან. გამოცხადდა. 1877 წ. ზუსთა და ოსმალთ. ომი დაიწყო, ხალხში დიდს საჭიროებას შეადგენდა დღიური დევეშების კითხვა. ამ წლის აპრილიდამ ს. მესხმა „ღროება“ დღიურ გაზეთად გადააკეთა, ხოლო ზომას კიდევ დაუკლო, 1879 წლამდე ამ ზომით ფაშადიოდა. 1880 წ. ეურნალ „ივერია“-ს დაუკავშირდა. ასე ამჯობინეს; გაზეთს ზომაც მოემატა, ხელის მომწერლებიც გაპრაელდა. 1882 წლის ბოლოს „ივერიას“ მოსცილდა. ს. მესხიც ავად გახდა, 1883 წ. გაზეთი იე. მაჩაბელს გარდასცა, თვით აბასთუმანს წავიდა ავადმყოფობის გამო, მაგრამ იქიდან ველარ დაბრუნდა, 1883 წ. გარდაიცვალა. მას შემდეგ „ღროებას“ იე. მაჩაბელი ვანაგებდა, მაგრამ ამის ხელში გაზეთი დიდ ხანს ვერ ღარჩა. 1885 წ. ენკენისთვის პირველ რიცხეს მთაერობეს განკარგულებით „ღროება“ საყოველთაოდ მოსპაბილ იქნა. ამ დროს „ღროების“ გამომცემლად ირჩეხებოდა ცნობილი ქართველი, გოპარგე დავითის ძე ქართველიშვილი, ძეგარფას „ვეფხისტყაოსანის“ გამომცემელი. მე აქ განზრახვად არ მატეს რომ გამოცემათა ცნობებს გარდა გამომცემელთა და რე-

ლაქტორთა ბიოგრაფიულ ცნობებზედაც ვისაუბრო, ამიტომ დაწერილებით საუბარს რედაქტორ-გამომცემელთა შესახებ გვერდს აუელი, მართოდ გამოცემათ ეწებნი. ამიტომ იე- მაჩაბელზე აქ არას ვამბობთ, ასეთ პირთა შესახებ ჩვენ სხვაგან გვაქვს საუბარი: მაშ აქედან ისევე საგანს დაეუბრუნდებით. გ. წერეთელმა „ღროების“ მოშორების შემდეგ, თბილისში „სასოფლო გაზეთის“ გამოცემა იწყო, ორ კვირაში ერთხელ, კარგის პროგრამით, როგორც სამეურნეო გაზეთი ეს გამოცემაც დაემჯობინა იე. კერესელიძის სამეურნეო გაზეთ „გუთნის-დედას“. ამის გამოცემის შემდეგ „გუთნის-დედა“ დიდხანს ველარ გასძლო, მალე დაიხურა. რედაქტორმა იმეცადინა და რაც სამეურნეო საზოგადოებისაგან „გუთნის-დედა“-ს დახმარება ეძლეოდა, ის დახმარება „სასოფლო გაზეთს“ მიეცა. ამ გარემოებამ გაზეთს პირში სული ჩაუდგა. ასეთ დახმარებას გარეშე კერძო, ანუ გარეშე ხელის მომწერნიც ჰყვანდენ. „სასოფლო გაზეთში“ სამეურნეო ნაწილს გარდა ეთნოგრაფიულს წერილებსაც ჰბეჭდადენ, მოთხრობებს, ლექსებს; სამეცნიერო სტატიებიც ხშირად იბეჭდებოდა: თიზიკიდან, ბოტანიკიდან, ანატომიიდან და ექიმობიდანაც. ეს გაზეთი გ. წერეთელმა კარგა ხანს მართა, ევროპაში წასვლის წინეთ იგი პეტრე უმიკაშვილს გარდასცა, პეტრე უმიკაშვილმა 1878 წლამდე ჰბეჭდა „სასოფლო გაზეთი“ და მერე-კი მოსპო, რადგანაც ხელის მომწერთა რიცხვმა ერთობ იკლო. მთავრობაც აღარაფერ დახმარებას უჩინდა. წელიწადში ამ გაზეთის ფასი სამი მანეთი იყო, გამოდროდა ერთ კარგს ერცეულ საბეჭდს ქალაღდზედ, ხოლო დაკეცილი. ვამიგონია, რომ სოფლის საზოგადოებათა წინაშე „სასოფლო გაზეთს“ არა მცირედი

სარგებლობა მოუტანიაო. ეს ეცოდინებათ მათ, ვინც ჩვენი სოფლის ხალხის განვლილ დროთა ცხოვრებას იცნობს. ასე და ამ გვარად 1870 წ. ქართველებს სამი გაზეთი გვექონდა და ერთი ჟურნალი; სახელდობრ: „დროება“, „სასოფლო გაზეთი“, „გუთნის-დედა“ და „ცისკარი“ თეიურ ჟურნალი. ამ დროს „ცისკარი“ ძრიელ ლატაკად გამოდიოდა, ამიტომ ზოგიერთ წარჩინებულ — ქართველთა წინაშე დაიბადა აზრი ახალი ჟურნალის გამოცემის. ამისთვის იმეცადინეს და იშრომეს მრავალთა. 1868 წ. მთავრობისაგან უკვე ნებართვა აიღეს და 1869 წ. ნიკოლოზ ავალიშვილის რედაქტორობით თეიურ ჟურნალ „მნათობმა“ იწყო გამოსვლა.

„მნათობის“ პროგრამა კარგად იყო შედგენილი. ამ ჟურნალში მრავალთ მიიღეს მონაწილეობა. აქ დაიბეჭდა ბევრი რამ საფუძვლიანი თხზულება, თარგმანებიც: მასე, კომბი, ჯონ სტუარტ მილი, სერჯანტესი, ბაირონი, შექსპირი, შილლერი და ბევრი სხვანი. გამოცემა წელიწადში რვა მან. ღირდა. ჟურნალს ასე ეწერა: — „მნათობი, საპოლიტიკო, სალიტერატურო და სამეცნიერო ჟურნალი 1869 წელს“. რადგანაც „მნათობის“ გამოცემა 1869 წ. მარტიდამ დაიწყო, ამიტომ ამ წელს მხოლოდ ათი წიგნი გამოიცა. „მნათობში“ შრომობდენ სხვათა შორის აკაკი და ანტონ ფურცელაძე. ანტ. ფურცელაძე ერთ უმთავრეს თანამშრომლად ითვლებოდა. ამ ჟურნალის გამოცემაზე ანტ. ფურცელაძეს შრომას გარდა ფულბრც საკმარისი აქვს დანარჯული. „მნათობის“ გამოსვლამ სასტიკად იმოქმედა „ცისკარზე“, ამ ჟურნალს დიდი ძალა შემოაკლდა. იგი მარტოდ რედაქტორის ამარა დარჩა. „ცისკარი“ „მნათობს“ როგორმე გაუძლებდა,

მაგრამ მის უბედურება ის იყო, რომ „მნათობის“ მოკა-
მათე „ღროების“ მეთაურებმა ჯინზე ჟურნალის გამოცე-
მაც განიზრახეს; 1870 წ. მთავრობას თხოვნა მისცეს და
1871 წ. თბილისში გამოსვლა იწყოს ორ თვიურ ჟურნალ
„კრებულმა“ გ. წერეთლის რედაქტორობით. ამ ჟურნალს ასე
აწერია ზეიდან: „კრებული, სალიტერატურო და საპოლიტიკო
ჟურნალი“ გაზეთ „ღროების“ და „კრებულის“ ხელის მოაწერა
ერთად იყო გამართული და ცალ-ცალკეც. ჟურნალ-გაზეთე-
ბის და წიკნების ბექტვს ყველა ერთი და ნამეტურ ჩვენში და
ისიც 1871 წლებში ერთობ ღიღს საქმედ მიგვაჩნია, მაგ-
რამ უბედურება ის არის, რომ მაშინ ქართულს ენაზე
რაც იბეჭდებოდა, ისიც რის ვაი-ვაგლახით არსებობდა,
მის ხელის მომწერნიც სანთლით საძებარნი იყენენ და
აბს „კრებულს“ რაღა უნდა შესძლებოდა, რით უნდა
ესულდგმულა? „ღროებას“ 300 ხელის მომწერი ძლიეს
ჰყავდა, „ცისკარს“ 100 ხელის მომწერი, „მნათობს“
250-მდე, „სასოფლო გაზეთსაც“ 300-მდე, „კრებულის“
რაღა მოუფროვდებოდა? ბოლოს-კი ის მოხდა, რომ
„კრებულ“მა „მნათობს“ ხელი შეუშალა. ჯერ დღეს, ამ
მეოცე საუკუნეს ვერ გაუძლია 4—5 ქართულს გამოცე-
მას და აბა მაშინ საიღამ რა უნდა ქმნბლიყო. როცა
ქართველთ განათლებულთ რიცხვი ერთობ მცირე იყო
და მღაბალი ხალხი ხომ სულ არ მისდევდა მწიგნობრო-
ბის საქმეს. „კრებულმა“ „მნათობს“ მით უფრო შეუ-
შალა ხელი, რადგანაც „კრებულში“ შრომა დაიწყეს
ილ. ჭავჭავაძემ, აკაკიმ, ნ. ნიკოლაძემ, გ. წერეთელმა
და ზოგმაც სხვებმა. 1871 წ. „კრებული“ ორ თვეში
ერთხელ გამოდიოდა. 1872 წ. ბოლოს მთავრობას თხო-
ვნა მისცეს „კრებულის“ თვიურად გამოცემაზე. ნება ართვა.

მიიღეს, რედაქტორად კირილე ლორთქიფანიძე იქმნა და-
ნიშნული 1873 წ. „კრებულმა“ თვითურად იწყო გამოს-
ვლა, მაგრამ წლის ბოლოს „კრებულის“ მოისპო. 1873 წ.
„კრებულის“ სულ ათი ნომერი გამოვიდა. 1871—72
წლებში კი 12 წიგნს, სულ 22 წიგნი გამოიცა. ამაზეა
ქართულად ნახუქამი:— „შენც წახდი მეც წამახდინე,
ქრისტე აღსდგა, გიხაროდესო“. 1869 წ. „მნათობი“ და-
ბადა, მას შეცილებად 1871 წ. „კრებული“ მოველინა,
იმიტომ „მნათობი“ 1872 წ. ბოლოს მოისპო, ყველას
ეგონა, რომ ახლა მაინც იღვგრებდებოდა და ისე არა
1873 წლის ოქტომბრის ბოლოდამ „კრებული“ მოისპო.
კირილე ლორთქიფანიძე პატიეცემელი პირია ქართულს
მწერლობაში, იგი თავის ნაწერებს გვარსაც არ აწერდა,
სხვათა შრომის მისგან ნათარგმნი ლექსები „კრებულში“
ნათლად ბრწყინვენ, ეს ლექსები დღესაცა დიდის ხალისით
იკითხება, ლექსები გახლავთ ვიქტორ ჰუგოსი დობროლი-
უბოვისა და ნეკრასოვის „პოეტი და მოქალაქე“.

კირილე ლორთქიფანიძეს სულით და გულით ეწა-
და „კრებულის“ გამოცემა, მაგრამ მაშინ დრო ისეთი
იყო, გამოსაცემ საშუალებას თვით სესხათაც ვერსად შო-
ულობდა. მეათე წიგნის შემდეგ ვეღარ გამოსცა. ასეთ
მდგომარეობაში იყო მოთავსებული ქართულ გამოცე-
მათა საქმე და მეტად დაკნინებულს სურათს წარმოად-
გენდა, თუმცა იმავ დროს ჩვენ სახლის შეილთა შორის
ძრიელ ბევრნი შეძლებულნიც იყვნენ, მაგრამ არც ერთი
მათგანი ქართულ მწიგნობრობას ზედაც არ უყურებდა.
თვით კირილე ბეჟანისძე არის ერთი უწარჩინებელესი
ქართულ მოღვაწე მამულის შეილთაგანი, რომლის მსგავსი
პატიოსანი მოღვაწე კაცები ქართველთ შორის ერთობ

იშეიათია, იგი სათნოება არს სუფთა ქართველ ჯგუფისა, მაგალითი ყველასი და მასთან მრავალ ნაირად ნაშრომი ქართული მწერლობის ასპარეზედ. „კრებულის“ და „მნათობის“ დახურვის შემდეგ „ცისკარმა“ სამს წელიწადს გასტანა, ჩვენდა საუბედუროდ, საქმე ისე მოგვიხდა და „ცისკარის“ რედაქტორსაც ისე აეხვეწა საქმეები, რომ 1875 წ. დასაწყის მხოლოდ ორი წიგნიღა გამოსცა „ცისკარის“ და მის გამოსვლით ესეც მოიხსო, დარჩა მხოლოდ გაზეთ. „ღროება“. ამ გაზეთს გარდა ხანდისხან „სასოფლო გაზეთი“ და „გუთნის დედაც“ ჩნდებოდნენ, მაგრამ ეთი მათ ბედსა და გამოჩენას.

საქართველოში, ქართველ თავად აზნაურთა ბანკებმა, თფილისსა და ქუთაისს თვალთ საჩინოთ იწყო მოქმედება, ამათგან ხშირად სხვა და სხვა განცხადებანიც ჩნდებოდა გაზეთში დასაბეჭდათ. ასეთ განცხადებანი „ღროებას“ სულის მანანათ მოეფლინა. წერილმან განცხადებათა გარდა „ღროება“-შივე დაიწყეს ბეჭდვა ბანკის ერცელი განცხადების, რითაც მემამულეებს ეალის შეუტანლობა ეცხადებოდათ. გაზეთ „ღროებამ“ ამით სული ჩაიდგა, საგაზეთო ქალაქის მოვალეებისაგან განთავისუფლდა და გაზეთმაც შეღავათებთ იწყო გამოსვლა. სხვა-და-სხვა გარემოებათა მეოხებით იმ დროის „ღროების“ თანამგრძნობელთ რიცხვი ორად გაიყო. ერთის მხრის მეთაურად ილია ჭავჭავაძე და ბესარიონ ლოლაბერიძე აღმოსჩნდნენ. 1876 წ. შუა რიცხვს ამათ საჭიროდ დაინახეს საკუთარის გაზეთის გამოცემა, წლის ბოლოს მთავრობას თხოვნა მისცეს კვირის გაზეთ „ივერიის“ გამოსაცემლად. ნებართვა დროით მიიღეს და 1877 წ. მარტის პირველიდან გამოცემაც დაიწყეს. ორი წლის განმავალში „ივე-

რია^ა კვირის გაზეთად გამოდიოდა, 1879 წ. კი თეიურ-
ქურნალად გადააკეთეს. მაგრამ ხელის მომწერთ საქმეს-კი
წარმატება არ ეძლეოდა. წლის გასულს „ივერია“ დღიურ
გაზეთ „დროებას“ დაუკავშირეს, გაზეთ „დროების“ ზო-
მა განაერთეს, ხოლო ქურნალი „ივერია“-კი თეიურ გა-
მოცემის მაგიერ სამ თვეში ერთ წიგნად გამოვიდა, სიერ-
ციოთ-კი 1879 წ. თეიურ გამოცემაზე ვრცელი იქმნა.
წლის გასულს „ივერია“ გაზეთ „დროებას მოსცილდა. „ივე-
რია“მ თეიურად იწყო გაპოსელა. ზომა დააპატარავეს.
1885 წლის ბოლოს თეიური გამოცემა შეჩერდა და 1886
წ. „ივერია“მ დღიურ გაზეთად იწყო გამოსელა, ეს გაზე-
თი დღევანდლამდის არსებობს ფართოს ზომით და სახით.
უნდა ითქვას, რომ 1881 წლიდან 1885 წლამდე ქურნალ
„ივერიის“ გამოცემაზე მეტად დიდი შრომა აქვს დაღე-
ბული ბ. ივ. მაჩაბელს, თითქმის იგი რედაქტორობდა.
მთლად მის ხელმძღვანელობის ქვეშ გამოდიოდა. ივ. მა-
ჩაბელი შრომობდა არა მარტო წერით, არამედ კორექ-
ტურითაც და სხვა-და-სხვა წერილების სწორებითაც. ჩემს
გარდა ამას სხვებიც იტყვიან პირუთენელად. როგორც
გაზეთ „დროებამ“ ისევე „ივერია“მაც“ საკმარისი ამაგი-
დასდო ქართველობას; როგორც პირველ გაზეთით იძენ-
დნენ ქართველთ უმრავლესნი გაზეთის კითხვას და მწერ-
ლობას, ესევე ჰქმნა „ივერია“მაც“. ქართველთ ახალგაზ-
და სიტყვა კაზმულ მწერლებმა და მდაბიოდ გაწერთნილ
მეღექსეებმაც „ივერია“-ში დაიწყეს პირველად წერა, რო-
გორც „დროებამ“, ისევე „ივერია“მ ქართველებში შესამ-
ჩნევად დააჩინეს თვისი კვალი. „ივერია“ს დრო-და-დრო
ჰყვანდნენ ისეთი შესამჩნევი მართველნი და მეთაურ მწე-
რალნი როგორიც გახლდათ ბ. დავით მიქელაძე. ფსევ-

დონიით მეველეს, ამ პირის შრომა და ამავე „ივე-
რა“ ში ამაგდარია, მის მართვის დროს „ივერიაში“ ბე-
ერმა მღაბიო ახალგაზრდა ქართველმა იწყო შრომა და
წერა. ევლოშვილმა აქ დაიწყო წერა და ბეჭდვა, ასევე
ცინცაძემ და ნინოწმინდელმა, ყველა ამათ თითქმის მევე-
ლემ ააღებინა ხელში კალამი. დღეს ამ ახალ მწერლებს
ჩვენს მწერლობის ასპარეზედ საკმარისი ადგილი უკავიათ.
ყველა ამ ახალ მწერლებთ სახელებს აქ არ ვახსენებთ.
დავით მიქელაძე ქართულ მწერლებში 1870 წლიდან
მოღვაწეობს და მას ერთობ დიდი შრომა და ამაგიც
დაუძეს ქართველთ წინაშე, პირველად „დროებაში“ და-
იწყო მან წერა.

„ივერიის“ დაარსების შემდეგ ქართველებში მწერ-
ლობის საქმე კარგათ გაჩაღდა თბილისის გარეშეც. 1880
წლებში ქუთაისში კრებები გაიმართა, კრებებზედ საუ-
ბარს სძრავდენ ქუთაისში გაზეთის გამოცემად. გამოცე-
მის ნატურა მალე გადასწყდა. 1880 წ. მთაერობას თხოვ-
ნა მისცეს, ნებართვა. მალე მიიღეს და 1881 წლის შუა
რიცხვებიდან კვირის გაზეთ „შრომის“ გამოცემაც დაიწ-
ყეს „შრომის“ რედაქტორად დიმიტრო დადიანი იყო. გა-
ზეთი „შრომა“ გამოდროდა კვირაში ერთხელ. ხუთშაბა-
თობით; წინანდელ „ივერიის“ ზომით. ქუთაისში ქარ-
თულის გაზეთის გამოცემის საქმე ყველა ჩვენთაგანს დი-
დად გაეხარდა, ყველა აღტაცებით მიეგება მით უფრო,
რადგან იმერეთისკენ საჭირო იყო დრო-გამოცემის დაწ-
ყება. აი დაიწყეს კიდევც. ხელის მომწერთა რიცხვიც კარ-
გად მიდიოდა, გაზეთის მიმართულებაც მკაცრად ექვემდე-
ბარებოდა ჩვენს მაჯის ძარღვის; ცემას, ჩვენს განზრახვას
და მიმართულებას. გაზეთის საბედნიეროდ მისი ცენზუ-

რაც ქუთაისში იქმნა დაარსებული, მაგრამ იმერთ შორის ასეთმა ბედნიერებამ დიდხანს არ გასტანა, — შინაურ მოლაქლაქეთა მეოხებით „შრომაზე“ სხე-და-სხვა ცილისწამებანი და ჭორები გაიმართა, „შრომის“ ცენზურა თბილისში გადმოიტანეს, ასეთი გარემოება გაზეთმა ვერ აიტანა, მესამე წლის ნახევარს იგი თავის უნებლიედ უღროვოდ მოისპო.

იმერეთში „შრომის“ დახურვა ბევრს ეწყინა, ნამეტურ ჩვენ გულ-შემატკივართ. რაც თბილისში ქართული გამოცემანი იბეჭდება, მათ რომ იმერლობა არ ჰყვანდეს მკითხველად. მაშინ ვერც ერთი გამოცემა ვერ ილღეგრძელებს, რადგინაც რაც-გინდ სახელოვანი გამოცემანი იქმნეს, მას ქართლ-კახეთიდან 100 ხელის მომწერზე მეტი ვერ შეეკრიბებათ, ეს ჩვენ ცნობათ რიცხვითაც ვიცით. აი ენახოთ თუნდ დღევანდელი გაზეთების საქმე, გადაეშინჯოთ მათ ხელის-მომწერთა რიცხვი და იქიდან ნათლად დაერწმუნდებით, რომ ეს ყოფელივე სულ მართალია: მაგალითებრ: იმერეთის გარდა, სადაც-კი იმერთაგანნი სცხოვრებენ ან მსახურობენ, იქაც-კი სჭარბობენ ქართლ-კახელებს წიგნების კითხვით და განვითარების მისწრაფებით. ქართულ-ჟურნალ-წიგნები განჯაში, ბაქოში და ასეთ ქალაქებში უფრო მეტი მიდის ვიდრე ქართლ-კახეთში; რაც განჯიდან ქართულ-ჟურნალ-გაზეთებს ხელის მომწერნი ჰყავს, იმდენი მთელს კახეთში არ მოიპოვება. მერე ვინ არიან იქ მყოფ ხელის მომწერნი? მთლად იმერნი; ასში იქმნება ათი ქართლელი ან კახელი გამოერიოს, ქართული წიგნების საქმეც ასეა. რაც თბილისში ქართული წიგნები იყიდება, მის ცხრა წილს იმერლები ყიდულობენ, ქართლ-კახელნი-კი იძენს, რომ იგი ახსენებლათაც არა

ღირს; ასეთ მაგალითსავე წარმოადგენს სახელმძღვანელო წიგნების საქმე, რაც მარტოდ იმერეთის ერთს მაზრის სოფელში იყიდება, იმდენს მთელს ქართლში არა აქვს მოთხოვნილება. აი კიდევ ამის მაგალითი: თბილისის ყველა სტამბის საუკეთესო ამომწყობლებად მთლათ იმერნი ირიცხებიან.

ნამეტურ გურულები. მათი გამრავლება 1867 წ. იწყება. მას შემდეგ გურია იმერეთიდან თბილისში რამდენიმე ყმაწვილ კაცნი ჩამოვიდნენ, თბილისის სტამბებში შევირდებათ და დღენ და სტამბის ხელობა ისწავლეს. იმერეთიდან თფილისში უფრო მიტომ მოდრიოდნენ ახალგაზრდობა და სტამბაში დგებოდნენ მოწაფედ, რადგანაც თფილისის სტამბებში ქართლის ხალხის შეილები სრულებით არ ეტანებოდნენ. არამც თუ მარტოდ მაშინ იყო, არამედ დღესაც კიდევ ისევეა, თფილისის ქართველთა შეილებს მგზილებს აძლევენ ბიჭად, მეწვრიმალეს, ჰიკიტანს, მენახშირეს, მეტაჭკეს, მეპივეს და მეარღნეს, ხოლო სტამბას-კი ახლოსაც არ ვკარებიან. დღესაც-კი რომ თფილისის სტამბებში იმერთ ხელოსნები არ მუშაობდნენ, უამისოდ ვერც ქართული გაზეთი გამოიცემა და ვერც წიგნი. თქვენი მტერი მაშინ ჩვენი საქმე. სამწუხაროდ, თფილისში ქართული წიგნების ამომწყობათ თვით სომხის შეილები-კი სჭარბობენ, რომელნიც ქართულ წიგნებს აწყობენ.

ამაზე მეტი უბედურება იქმნება! მე ამას აქ ვახსენებ როგორც ფაქტს, თორემ ჩემთვის სარწმუნოებას არა ვითარი მნიშვნელობა არ აქვს, ქართულ ენაზედ მოსაუბრე მე ყველა ქართველად მიმაჩნია და სწორედ ასევე უყურებ ქართველ სომხებსაც, ანუ ქართველ გრიგორიანებს. ისიც-კი უნდა ვსთქვათ, რომ ამ ბოლოს დროს, ტეტითა შორისაც გაჩნდნენ თითო-ორი ისეთი

ახალგაზრდები, რომელთაც სასტამბო საქმეს კარგის თვალთ შეხედეს და ამ ხელობას შესწავლაც იწყეს. ძლივს თითო ოროლა უკვე გამოსჩნდა მათში, მათაც გაახილეს თვალები, ტეტიამ იწყო აქეთ იქით თხიზლად მზერა. ამათხედ დიდი ზე გავლენა იქონიეს იმერელ ხელოსნებმა. იმერთ ხელოსნებით მოფენილია არა მარტო თფილისი, არამედ მთელი ამერეთიც. სანატრელია ამიტომ, რომ ქუთაისსა და ბათუმს ქართულს ენაზედ დროის გამოცემანიც დაარსდენ, რაც ერთი ათად უფრო წინ წასწევს სტამბების და ხელოსნების საქმეს.

იმერნი ქებულნი უნდა იყენენ ჩვენს წინაშე, მათ ვავისწრეს წინა, ყველა დაწესებულებაში ესენი სჩანან, სკოლებში, ეაჭრობაში, ხელობებში და ქარხნებშიაც. მაგალითებრ თვით ჩვენი მწერლობის ასპარეზიც მხოლოდ იმერთ შეილებით არის თვალთ საჩინო. იგინი გეჯობნიან, იგინი მიდიან წინ, იმერნი გამოვიდნენ ქველის დახვესებულის აზიურის მდგომარეობიდან, დღეს იმერთმა შეილებით საესეა თვით თფილისის საშუალო სასწავლებლებიც, თვით უმაღლეს სასწავლებლებსაც ესენი ამშვენებენ, ჩვენ კი ბედ შავი ქართლ - კახელნი რაც ვიყავით აღარც ის ვართ, და მომავალში რა ვიქნებით, ეს უწყის ჩვენმა ბედასლობამ, ჩვენმა ბეჩაეობამ! მძიმეს აზიურის სპარსულის მდგომარეობიდან არ იქმნა, ვერა გვეშველარა ვერ გამოვედით ჩვენ ნამდვილი მოუხეშავი სპარსნი ვართ და იმერნი კი ევროპიელნი.

„შრომისავე“ დროს, ქუთაისში, არც ქართველთ იმერეთ ქალნი ჩამოურჩნენ მწერლობას უკან, მათშიაც განცხოვლდა მწერლობის პატივის ცემა, მათაც მოისურვეს ქართულს ენაზე თვიურ ქართულ ყურნალის გამო-

ცემა, რომელსაც კერძოდ ქართველ ქალთა კალმის ნაწარმოებთა დანიშნულება უნდა ჰქონოდა; ასეც იყო. მათ მალე მისცეს თხოვნა მთავრობას და აიღეს ნება რთვათეიურის ჟურნალის „ქართულის ბიბლიოთეკის“ გამოცემის. ჟურნალმა ერთ წელს გასტანა. მეთორმეტე წიგნი გამოიცა და მით მოისპო კიდევ. ამ ჟურნალში ქართველთ ქალებმა მშვენიერად იმუშავეს. ბევრი რამ საინტერესო ნაწერები სთარგმნეს და დაბეჭდეს. მთელს თორმეტ წიგნში მამა კაცის მხოლოდ ერთი ლექსია დაბეჭდილი, დიპ. ყიფიანის, სადათ აწერილია ქალთა კითხვების და მათ ღირსების შესახებ.

ამ თეიურ ჟურნალის დროს, იმერეთში ქართული სასულიერო გაზეთი „მწყემსი“ გამოდიოდა, რომელსაც სცემდა და ამ ქამადაც სცემს დეკ. დაფით ღამბაშიძე. ასეთი სასულიერო გაზეთის გამოცემა საქართველოში, ქართულს ენაზე პირველი მაგალითი იყო.

გაზეთი „მწყემსი“ ორ კვირაში ერთხელ გამოდის, იგი დაარსებულ იქმნა 1883 წ. სასულიერო ნაწილის გარდა იქ ბევრი ისტორიული წერილები და მასალებიც იბეჭდებოდნენ, სხვათა მრავალთა შორის „მწყემსში“ იმუშავებდნენ ცნობილი მოსე ჯანაშვილი, ეპისკოპოზნი: კირილნი და ლეონიდი, ბ-ნი ვლ. ხახნაშვილი, ბ-ნი ილიუ-რიძე და რამდენიმეც სხვა-და-სხვა ქართველთ მესტორიე-ბიც. სხვათა შორის ამ გაზეთში დაიბეჭდა ევროპის კათოლიკეთ მოგზაურ მოძღვარ მამა იოსებ ზამპის მოგზა-ურობა და ზოგიც სხვა. ასეთ წერილებს გარდა ქართველ სასულიერო, პირთ სახელმძღვანელოთაც ბევრი რამ სა-ყურადღებო დარბეჭდა; დარბეჭდანი ყოველ-თვის მკაფიოდ განუმარტავენ სხვა-და-სხვა მოვალეობას

თავიანთ სამსახურის შესახებ. ქართველთა სამღვდელთა უმარულესობა ბევრ რამეში იყო უკან ჩამორჩენილი, მან ბევრი რამ თავის საყვალდებულო კითხვების არა იცოდა რა, ბევრში სცდებოდენ, ამ შემთხვევებს „მწყემსი“ მწყემსად მოგველინა. ბევრს მდაბიოთ განსწავლულ მღვდელს ამცნია რთული და მიუხევედრი საეკლესიო ცნობების ვალდებულება. ხშირად მოწინავე წერილებით ქართველთა საჭირვარამო კითხვებსაც შეჰხებია, ნამეტურ საერო და სამრევლო სკოლების საქმეს, ქართული ენის მფრველობას ყველა ქართველთა კუთხეებში, მეგრული ენის წინააღმდეგაც საკმარისად იღვაწა, ბევრს ძველს ნაშთების გვანახლების კითხვებსაც შეეხო. ქართულ „მწყემსთან“ რუსული დამატებაც გამოდის, რუსულშიაც ხშირად იბეჭდება საქართველოს შესახები წერილები; „მწყემსი“ წელიწადში სამი მანეთი ღირს. იმედია, რომ ოდესმე „მწყემსი“ კვირის გაზეთადაც გარდაკეთდებოდეს.

როგორც იმერეთს დაეტყო და მწერლობის საქმე წარმატებით წაეიდა, ისევე მოხდა თფილისშიაც, ამავე დროს, თფილისშიაც ატყდა საუბარო ჟურნალ „თფილის“ გარდა სხვა ჟურნალის გამოსაცემად, რედაქტორად ქალ. გაბაშვილისა იქმნა ამორჩეული; ამან მთავრობას თხოვნამისცა, ნებაართვა მიიღო. ჟურნალის უმთავრეს თანამშრომლად სხვათა შორის ანტონ ფურცელაძე ირიცხებოდა, რედაქცია მოათავსეს, ხელბს მოწერაც გაიმართა, ჟურნალის პირველი ნომრის ბეჭდვაც დაიწყო. პირველ ნომერში სხვათა შორის უნდა დაბეჭდილ იყო რიხიაწერილი ანტონ ფურცელაძის, ერთი მოთხრობა „გაიხმართა და მეთრე კრიტიკული წერილი; ეს ზოგიერთ თანამშრომლებმა არ ჰქმნეს, ანტონ ფურცელა-

ძის ნაწერებს წუნი დასდეს. ანტ. ფურცელაძეც გამო-
ჩდა, დაწყნარებული თავისთვის წავიდა, მისი ნაწერები
ცალკე წიგნებათ გამოიცა. ქურნალის საქმე აირია, პირ-
ველი ნომერიც ველარ გამოიცა; ზოგიერთ ხელის მომ-
წერთ ფულები ანტ. ფურცელაძემ დაუბრუნა თავის ჯიბი-
დან. ზოგი ერთ პირთა მეოხებით ასე გათავდა ამ ქურ-
ნალის გამოცემის საქმე.

ასეთსავე გარემოებას წარმოადგენს ერთის ქართუ-
ლის გაზეთის გამოცემის საქმე. მაგალითებრ: 1883 წ.
გაზეთ „დროებას“ ნიკოლოზ ქანანოვი იღებდა 1877—
—78—79 წლებში „ივერიის“ ნიჭიერი თანამშრომელი,
რომელიც ნ. დავითაშვილის სახელით მუშაკობდა. ს. მეს-
ხთან გარიგებული საქმე ველარ მოხერხდა, გაზეთი ივანე
მაჩაბელმა აიღო. ნ. ქანანოვს ამაზე ჯავრი მოუვიდა.
მალე მთავრობას თხოვნა მისცა ქართულს ენაზე დღიურ
გაზეთის გამოსაცემად; ნება-რთვა მან მალე მიიღო და
1884 წლის შუა ზაფხულს ერთი ნომერიც გამოსცა,
ხოლო 1886 წლის პირველ იანვრიდამ გამოცემასაც და-
იწყებდა. გაზეთს ასე ეწერა: „მომამბე“ საპოლიტიკო და
„სალიტერატურო გაზეთი“. წელიწადში 8 მან. რედაქტო-
რის საქმე ისე დაიხვეწა, რომ იგი სამსახურისთვის ბაქოს
გადავიდა; ამიტომ „მომამბის“ ერთ ნომრის გარდა ველარ
მოახერხა. ასეთისავე ბედის გარემოებით: შეისაზღვრა ამ
გამოცემებზე წინეთ 1879 წ. ერთი სხვა ქართული გა-
მოცემის საქმე; ეს იყო ნ. ნიკოლაძის ქართული გაზე-
თის გამოცემა, როცა იგი რუსულს „აბზორს“ ჰბეჭდავდა,
მაშინ ქართულს მწერლობაში მას ურიგოდ ჰკიცხავდნენ.
მან განიძრაბა ქართულს ენაზე საკუთარი გაზეთის „კან-
დელის“ გამოცემა, მაგრამ სხვა-და-სხვა მიზეზების მეოხე-

ბით ვერც ამ პირმა გამოსცა ხსენებული გაზეთი „კან-
დელი“.

ზემო ხსენებულ არ დაბადებულ თვითურ ქურნალ
„მომინილვის“ მაგიერ მისმა მეთაურებმა სხვა ქურნალის
გამოცემა განიძრახეს; თხოვნა მისცეს, ნება-რთვა მიიღეს
და 1881 წ. თფილისში გამოსელა იწყო თვითურ ქურ-
ნალ „იმედმა“. ამ დროს ქართულს მწერლობაში თვალ-
საჩინოდ იჩინა ქართველთ გლეხთა შებრალების და განკა-
ცების ნატვრამ. ის რაც ჩვენის 60 წლების აზრიან მოლ-
ვაწე მწერლებთან 1860—70 წლებში გამოითქვა, რაც-
კი საფუძვლიანი საქმე ჰქმნეს, ანუ დასწერეს და დათესეს
რამე, ამ დანათესის ნაყოფი 1880 წლებში უკვე მომ-
ზადდა. მუშაკთ ნახეს ნამუშავეარი; ამ წლებში გაჩნდნ
ისეთ მკვირცხლ მხედველ ახალგაზრდა მწერლები და
მოღვაწეები და მუშაკნი, რომელთაც 70 წლების ქართ-
ველთ იღებთ საესე მწერლების ქადაგებანი სარკველ გაი-
ხადეს და მათის ღალადების შესაბამ მოღვაწეობას შეუდ-
გნენ. ერთ ასეთ წრეთა ჯგუფს ეკუთნოდა ქურნალ „იმე-
დი“ც. ამ ქურნალის თანამშრომლებმა, ქართველთ გლეხ-
თა ცხოვრებას ჯეროვანი ყურადღება მიაქციეს. შემდეგ
წლებში ეს პატივისცემა ზოგიერთ პირებთან დაწუნე-
ბულ იქმნა! „იმედის“ არსებობამ ორ წელს გასტანა;
1883 წლის აპრილიდან შეჩერდა, მესამე წელს სულ სამი
წიგნილა გამოვიდა. „იმედში ყველაზე“ ბრწყინვალედ იშ-
რომა ისტორიკოს-მკვლევარმა ნიკოლოზ ხიზანაშვილმა.
ეს პირი აღრე სხვათაგან დაწუნებულ იქმნა, მაგრამ როცა
„იმედში“ დაიწყო წერა, მაშინ-კი მრავალნი დარწმუნდნ
დიდს შეცდომაზე. „იმედი“ ამ მწერალმა საყურადღებო
საკითხად გახადა, მაგალითებრ ამის წერილები: უფლება

და კანონი ძველ საქართველოში, ვახტანგ მეფის კანონების გარჩევა და ბერიც სხვები დიდის სიამოვნებით იკითხებოდა. „იმედის“ დასურვის შემდეგ ამ პირმა „ივერია“სა და „დროებაში“ იწყო შრომა. აქაც არ მოკლებულა მისი საფუძვლადანი გამოკვლევები. ლუკარაზიკა შეიღმაც „იმედში“ დაიწყო პირველად ლექსების წერა.

ოთხი წლის განმავლობაში რამდენიმე სპეციალური გამოცემა დაარსდა; ამათ დაემატა საყმაწვილო ჟურნალი „ნობათი“ც, ანდრია ლულაძის რედაქტორობით. საყმაწვილო ჟურნალ „ნობათმა“ მშვენიერად იწყო გამოსვლა, მისი გამოცემა ორ წელს გაგრძელდა 1884—85. მესამე წელს-კი მოიხსო. ამ ჟურნალის მოსპობამ ყველას დასწყვიტა გული. იგი იბეჭდებოდა მშვენიერს ქალაღზვდ, ფურცლებს გარს წითელი არშიები ჰქონდა შემოვლებული, ყველა ნომერი სუფდად იბეჭდებოდა სხვა-და-სხვა სურათებით ყოველთვის სინათლით ბრწყინავდენ, ქართველთ პატარა ბავშვებს მარტივად აბრწყენდენ, ქართული წიგნების კითხვის სიყვარულით სძრავდენ. „ნობათი“ იქამდის საყვარელი იყო ჩვენი საზოგადოებისთვის, რომ მასში იმუშაკეს ყველა გამოჩენილ ქართველთ მწერლებმა. „ნობათმა“ ჩვენს მწერლობის ასპარესზე თავისი კვალი დაჩნია, მისი გამოცემა დიდხანს დარჩება ჩვენში სამახსოვროდ. ამ ჟურნალის დაარსებამ და მოსპობამ ქართველთ ნათლად დაუხატა ქართულს ენაზე საყმაწვილო წიგნების ბეჭდვის საჭიროება. ეს იქამდის ცნობილ იქმნა, რომ თითო ოროლა პირებმა სხვა-და-სხვა დროს საყმაწვილო წიგნების ბეჭდვაც დაიწყეს. ამ ნიადაგს მოჰყვა დღევანდელ ქართულ საყმაწვილო წიგნების მრავალად ბეჭდვა, თვით ჟურნალ „ჯეჯილის“ დაარსებაც.

ზემო ხსებებულ მხურვალე წლებს, ანუ ქართველთა დრო ზამოცემათა განცხოველების ხანს, აღრინდელ „ცისკრის“ რედაქტორად ყოფილი ივ. კერესელიძე ჩამორჩა უკან. 1882 წ. მან განიძრახა ძველის „ცისკრის“ განახლება, მის დღიურ გაზეთად გამოცემა, მაგრამ ეს ვერ მოუხდა მას, მთავრობას თხოვნა მისცა კვირაში სამჯერ გაზეთის გამოცემის. ნებართვა მალე მიიღო და 1885 წლიდან „ცისკარმა“ გამოსვლაც იწყო. „ცისკარს“ ვერ დაუდგა კაი დარი. გამოცემის საქმე ძრიელ გაუჭირდა იმე, რომ წლის გასვლამდეც ვერ გასტანა. მეორე წლისთვის საკვირაოდ გაზეთად გადააკეთა, მაგრამ გამოცემა მანც ვერ შესძლო. მესამე წელს მოისპო, განსვენებულს ივ. კერესელიძეს დიდი ნატვრა-კი ჰქონდა „ცისკრის“ არსებობის, ამისთვის პატარა სტამბის გახსნაც ისურვა. მალე საბეჭდი დაზვაც შეიძინა, მაგრამ ყოველივე დაუშთა ამაოდ. „ცისკრის“ გამოცემის იმედი ამას მით უფრო ჰქონდა, რადგანაც პროგრამაში სამეურნეო ნაწილსაც დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი. მიტომ მან „კავკასიის სამეურნეო საზოგადოებას“ დახმარებაც სთხოვა. დახმარებას წინეთ დაჰპირდნენ, მერე აღარ მისცეს. 1886 წ. ორი ნომერი გამოვიდა კიდევ და მით „ცისკარი“ც სამუდამოდ მოისპო. სამეურნეო გაზეთის შესახებ საუბარმა თვისკენ ჯეროვანი ყურადღება მიიპყრო, მრავალთ სთქვეს, რომ მართლაც და დრო არს, რომ ქართულს ენაზე რიგიანი სამეურნეო გაზეთი გამოიცესო. ნატვრამ გზა გაარკვია.

მალე ე. სულხანაშვილმა მთავრობას თხოვნა მისცა ქართულის სამეურნეო გაზეთის „მეურნის“ გამოცემის, ნებართვა მთავრობამ მალე დართა. თფილისის სათავადაზნაურო ბანკი „მეურნეს“ წელიწადში 600 მ. დახმარება

ლაუნიზნა. 1888 წლიდან გამოცემაც დაიწყო, იმანმა გამოცემამ რამდენსამე წელს გასტანა. მერე „მეურნე“ ილია ჭყონიამ შეიძინა და ქუთაისს გადიტანა. იქ ეს გაზეთი მშვენიერად გამოდიოდა, მასში ბევრი რამ დიდათ საინტერესო წერილებიც დაიბეჭდა, ზოგი ცალკე წიგნებადაც გადიბეჭდენ, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ვერც ეს კარგი გაზეთი დარჩა დიდხანს იქ, 1898 წლიდამ სამუდამოდ მოისპო.

ოთხი ხუთი წლის განმავლობაში ბევრი რამ დაიბადა ქართულს ენაზე, ბევრმა გამოცემამ იჩინა თავი, მაგრამ ყველა ესენი თავიანთ უნებლივთ მოისპენ- 1835 წ. გაზეთი „დროებაც“ მოისპო და ქართველთათვის ერთად ერთი თვიური ჟურნალი „ივერია“ დაშთა. ამ გარემოებაში გამოიწვია „ივერიის“ გაზეთად გადაკეთება, რომელიც დღევანდლამდეც არსებობს.

ასე ხდება ჩვენისთანა ხალხში, ასე მოგვედის, რადგან ხშირად ჩვენ რის გაკეთებასაც ვიწყებთ, მისი დაკვირვება და დაფიქრება არ ვიცით. როცა საქმე წაგვიხდება, ან გავგიფუტდება, ბოლოს „ვაის და ეუის“ ძახილს დავიწყებთ. ხშირად დაგვამართნა ასე და ჯერაც ვინ იცის, როდემდის იქმნება ეს კიდევ ჩვენ შორის.

1873 წლიდამ, თფილისში, ქართული თეატრის საქმეცა ფეხი აიდგა. თეატრს დიდი შესავალი ჰქონდა. ქართველთ მწერლებმა პიესების წერაც ხშირად იწყეს. სათერთრო მწერლობამ თავი იჩინა; ამ გარემოებამ მოთამაშეთ შორის აზრი დაბადა. საკუთარის თეატრალურის გაზეთის გამოცემის და 1885 წლის ნახევარს ვ. აბაშიძემ შთარობას თხოვნა მისცა კვირის სურათებიანი გაზეთის „თეატრის“ გამოსაცემად, ნებართვა მიიღო და 1885 წლის ენკე-

ნისთვიდამ „თეატრმა“ გამოხსვლაც იწყო. ოთხ წელს გაგრძელდა, ორ წელს კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, მესამე წელს რედაქტორად მოთამაშე ა. ნებიერიძე იქმნა მთავრობისგან დამტკიცებული. კვირის გაზეთს ფორმა შეუცვალეს, კვირაში ორჯელ იწყეს გამოცემა „ივერიის“ ზომით. მაგრამ ვერც აჰან შესძლო. მეოთხე წელს ისევ კვირის გაზეთად გადაკეთეს, წიკნის მსგავსად გამოდიოდა. მაგრამ ვერც ამით ეშველა რამე და 1858 წ. სამუდამოდ „თეატრიც“ მოიხსო. ამდენ გამოცემათა შემდეგ ხსენებული წლიდამ ქართულს ენაზე გამოდიოდა მხოლოდ თფილისში „ივერია“ ქუთაისს: „მეურნე“ და „მწყემსი“.

ამასობაში ახლოვდებოდა 1890 წლები, ქართველთა კვიანურად იწყეს თვალის გახილება 1889 წლისთვის ცნობილმა ქალბატონმა ანა ტასია თუმანიშვილისამ (წერეთლისამ) საყმაწვილო ჟურნალ „ჯეჯილის“ გამოცემის ნება-რთვა აიღო და ხსენებულის წლიდამ ბრწყინვალეთაც იწყო გამოცემა; პირველ წლებში „ჯეჯილი“ ორ თვეში ერთხელ გამოდიოდა, დღეს თვიურად გამოდის. იგი კი მშვენიერება არის ჩვენი საყმაწვილო მწერლობის ასპარეზზე; მისი მშვენიერი სურათები და სხვა და სხვა წერილები და მოთხრობები საკმარისად ამდიდრებენ ჩვენს საყმაწვილო ღარიბ მწერლობას. საუბედუროდ, მხოლოდ ჟურნალს არ ჰყავს ბევრი ხელის მოწერი, მისი ხელის შეწყობა-კა სასურველია. რადგანაც „ჯეჯილის“ რედაქტორი ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა საკმარისად ამაგდარი ქალია ჩვენს მწერლობაში, ბევრ ნაიზად დაჯილდოვებული, ქართველთაგან დიდად პატივსაცემი და მაგალითი, რომ ქართველმა ქალებმა ასეთ პატიოსან მშრომელთ მოღვაწეებს მიაქციონ ყურადღებბა და მათებურის მამული-

შვილობით აღიესენ, მათებურად იწყონ მოქმედობა. დროა უკვე, რომ ქართველთ ქალნიც გამოვიდნენ ტიკინურის ძღვომარეობიდან და ანასტასიას მაკალითს დაადგენ. 1890 წ. ქართველთ შორის კვლად განიღვიძა სალიტერატურო ჟურნალის გამოცემის აზრმა.

უკანასკნელ იკისრა ცნობილმა მოღვაწე ნიკოლოზ ლოლაბერიძემ, მთავრობას თხოვნა მისცა თეიურ ჟურნალ „მოამბის“ გამოსაცემად. რედაქტორად გახლდათ დანიშნული ალ. ჭყონია. ნება რთვა მალე მიიღეს და 1891 წლიდან თეიურ ჟურნალ „მოამბეც“ იწყო გამოსვლა. ამ ჟურნალის გამოცემა კარგათ წავიდა; აქ ნ. ნიკოლაძეც იწყო შრომა, ამას გარდა სხვებმაც ბეგრმა. უნდა ვსთქვათ, რომ პირველ წელს „მოამბეს“ ისე წაუვიდა საქმე, რომ ქართველობაში იგი პირველი მაგალითი იყო ქართველობაში ასეთი ბედი არაფერ ჟურნალს არ ღირსებოდა. თანამშრომლებს ფულისაც აძლევდენ. შემდეგ წლებში სხვა და სხვა მიზეზების მეოხებით ნიკოლოზ ლოლაბერიძემ გამომცემლობას თავი დაანება, ალ. ჯაბადარმა იკისრა. დღეს „მოამბე“ ალ. ჭყონიას რედაქტორობით და ა. ჯაბადარის გამომცემლობით გამოდის: მასში ბევრი რამ საყურადღებო იწერება და იბეჭდება. მაკალითებრ პროფესორის პეტრიაშვილის შესანიშნავი შრომანი, ძველი სიგულ გუჯრებიც ხშირად იბეჭდება.

ამ ჟურნალის დაარსებას მალე თან მოჰყვა კვირის სურათებიანი „კვალის“ გამოსაცემაც. საქმე იქამდის მივიდა, რომ ქართველებში კვირის სურათებიანი გაზეთის გამოცემაც საჭიროთ შეიქმნა. ამ ძნელსა და ძვირს საქმეს ისევ ანასტასია თუმანაშვილ-წერეთლისამ მოჰკიდა ხელი. მან მთავრობას მალე მისცა თხოვნა კვირის სურათებიან „კვა-

ლის“ გამოცემის შესახებ, ნება-რთვა მიიღო. 1893 წლი-
დამ „კვალმა“ გამოსვლაც იწყო. ამ გაზეთმა ჩვენი მწერ-
ლობის ასპარეზზე თავის საკუთარი გზა გაარკვია, თავისე-
ბური მისწრაფება აღადგინა, თავის ლტოლვა და მიდრეკი-
ლება. მის თანაშრომელთ რიცხვში უმეტესად ახალგაზ-
დები აღმოჩნდნენ, იმერლები, უფრო-კი გურულები. აქ
იწყეს პირველად შრომა ეგ ნინოშვილმა, ნ. ჭორდანიამ
ფ. მახარაძემ, ვ. დარჩიაშვილმა, გომართელმა, პ. წუ-
ლოუკიძემ, პ. სურგულაძემ და მრავალთაც სხვებმა, ახალ
გაზრდებმა, უფრო-კი იმერლებმა-გურულებმა. საშუალო
და უმაღლეს სწავლა მიღებულით შორის ურვეიან
თითო ოროლა მდაბიო სკოლიდამ. გამოსული ხელოს-
ნებიც. უკანასკნელ ამ ჯგუფს რალაც შემთხვევით „მე-
სამე დასი“ ეწოდა. არვიცი ეს ვინ და რისთვის უწოდა!
მიზეზი რა იყო, პირველ დასელებათ 1860 წლებში გა-
მოსულ მწერლებს სთვლიან. მეორე დასელებათ 1880 წ.
და მესამე დასელებათ 1890 წლებში გამოსულთ.

უმთავრესად „კვალის“ თანა მშრომლები ეკონომი-
ური კითხვების წერას გაჰყვნენ. ეკონომიურს კითხვებში
ესენი სჯიან ისე როგორც მათი გონება და ჭეშმარიტე-
ბის წესდება ამცნევს, დანარჩენთან მათ საქმე არა აქვსთ.
მათგან ბერი კამათიც ატყდა, ბევრი სიცოცხლით. საესე
წერილებიც დასწერეს. ბევრი ცოცხალი და თან მეტად
საყურადღებო კითხვებიც გაარკვიეს, ბევრი ნიჭით საესე
წერილები დასტამბეს, ამ უკანასკნელ წლებს თვალ სა-
ჩინოთ დაიმსახურა გომართელმა, ამისი წერილები საყუ-
რადღებონი არიან, სანაქებო და მასთან გამოსადეგნიც,
მისი წერილი რაფ. ერისთავის და ევდოშვილის შესახებ
სანაქებოთ ჩაითვლება, ასეთი წერილები დიდად განვითა-

რებულ ერის მწერლობასაც დაეიშვიათდება. ვის არ გვახსოვს 1860 წლების შემდეგ დროის რუსეთის საუკეთესო ჟურნალ განთების და ნამეტურ პისარევის კალამი, დობროლიუბოვის და სხ.

იე, გომართელის წერილებმა კვალად მოგვაგონა ეს პირნი და გაგვაცხოვლა მათებურის ბრწყინვალეს კალმით. ახ, ჩვენში უნდა ახალგაზდობა არსებოდეს და მათ შესმენა უნდა ჰქონდეთ, რომ ასეთი პირები თავიანთ ბრწყინვალე კალმით შესამჩნევად დაათასონ, ის იდილები რაც ამათ ნაწერებში ბრწყინვენ, რასაც ესენი ლაღადებენ, ის მათ ნათლად და მკაცრად ჩინერგონ. ასეთივე საყურადღებო წერილები ჰქონდა ფ. მახარაძეს, ნამეტურ ამის შეხედულობა ჩვენი წარსულის ბატონ-ყმობის შესახებ. ნ. ჟორდანიამაც ბევრი მშვენიერი წერილი დასწერა. ბევრი რამ კითხვები გაარკვია თავისებურად. ხალხს ისე არაფერი ენატრება და ეჭირება, როგორც ცოდნა, განვითარება, მომზადება, თვალის გახილება. ყოველ ჩვენის კეთილის მდომისთვის ცოდნის გავრცელება უნდა იყოს უპირველეს საქმეთ და საგნათ გამხდარი. მეორე: რაც შეეხება წერილების წერასაც უფრო ადვილათ უნდა ახერხებდენ, რომ მკითხველმა კარგად, ნათლად გაიგოს, თორემ ევროპიული ხშირი ტერმინების ხმარება ბევრს უძნელებს წირილების კითხვას და გაგებას. ნამეტურ უსწავლელ მუშებს, რომლებიც მე თვით მინახავს ჩემის თვალით და მათი საჩივარიც მომისმენია.

გაზეთი წელიწადში ღირს 7 მ. მკითხველი მასში ყოველთვის ჰპოვებს. საკმარისის ნიჭიერებით დაწერილს სამეცნიერო წერილებს, პოლიტიკურს და სიტყვა კაზმულს ნაწერებსაც. გაზეთის გიმოცემის საქმეები მიდის კანონიერ-

რად, გაზეთი თითქმის მუდამ კვირა გამოდის დანიშნულ დროს.

ერთი მწუხარება და მაშფოთრობა ჩვენი ამათ შესახებ ის გახლავთ, რომ ახალ დასელობის წრეში ბევრმა ისეთმაც შეაფარა თავი, რომელთაც მცირე რამ ცოდნა პირში და ყელში აქვსთ გახიდული და ლაქლაქა ენით ქვეყანას აბეზრებენ და წარმოიდგინეთ ჩვენი მწუხარება, რომ ამ ლაქლაქით მრავალთ ხიბლავენ კიდეცა, ამიტომ ხშირად ბევრს ალაგას „ასეთი პირნი სჩდებიან როგორც უმეცარნი და უფიცნი და არა განათლების მეძიებელნი და მფენელნი. აი ეს არის ერთად ერთი უბედურება და საწუხნი, რომელთა მეოხებითაც მესამე დასელებს უმრავლესობის წინაშე ნდობა და მეცნიერული ძიების პატივისცემა ეკარგებათ. ეს არის საგრძნობელი და საწუხნი. ყოველი უმეცარი, რომელმაც ქართული კითხვაც არ იცის და მას მცირე რაღაცა კი გაუგია, ისიც-კი ყვირის აქაიქ, რომ მე „მესამე დასელი ვარო“ ამის ანიშენას აქ ალაგი არა აქვს, მაგრამ რა გაეწყობა, საქმე და უბედურება ისე მოეწყობა და ჩვენც მიტომ ავნიშნეთ აქ ეს მწუხარებით. ასეთი პირების მეოხებით პატივისცემა ეკარგებათ ნამდვილ მეცნიერ მესამე დასელებს და ეს ჩვენ დიდათ უნდა გვაწუხებდეს.

1895 წ. ერთი დღიურ გაზეთ „ივერია“ მთავრობისაგან 8 თვით იქნა აღკრძალული. „ივერიის“ დახურვამ ქართველთ შორის სხვა გაზეთის გამოცემის საჭიროება გამოიწვია, ბევრმა ისურვა გაზეთის გამოცემა. ვალ. გუნიამ მთავრობას თხოვნა მისცა, სულ უბრალო გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ გამოცემის შესახებ. ეს თხოვნა მთავრობამ მალე შეიწყნარა. იმავე წელს ნება-რთვა მიიღო და 1895 წლის დეკემბრის თვიდან გამოცემაც იწყო.

„ცნობის ფურცელი“ 1900 წ. ვ. გუნიმ აღ ჰყო-
ნიას გარდასცა. რედაქტორად ეს პირი იყო და გამომ-
ცემლად აღ. ჯაბადარი. მეორე წლის გასულს, ანუ
1901 წ. ბოლოს რედაქტორობას აღ. ჰყონიამ თავი გა-
ანება. დროებით აღ. ჯაბადარია. 1901 წლის შუა რიც-
ხეებიდგან დღიურ „ცნობის ფურცელს“ კვირის სურათე-
ბიანი დამატებაც მიუმატეს და ეხლა „ცნობის ფურცე-
ლი“ და მისი დამატება და „მოამბე“ წელიწადში თუმათი
ღირს. ძრიელ იათია. გაზეთი გამოდის ცოცხლად და
მრავალ ნაირის ამბებით სავსე. მკითხველს ბევრს ამბებს
აწვდიან წასაკითხათ. ბევრი რამ შესანიშნავი ცნობები,
წერილები და საკითხავი ფელეტონები იბეჭდება მასში.
მის მეთაურად ცნობილი ნიჭიერი გ. ლასხიშვილი ითვლე-
ბა. ჩვენს მწერლობაში კარგად ცნობილი ლალის ფსევ-
დონიმით. ბ. არჩილ ჯორჯაძემაც საკმარისი პატივისცემა
მოიპოვა თავის შესამცნევის წერილებით. გაზეთის ხელის
მოწერას დღითი დღე ემატება, დღეს მის ხელის მომწერთ
რიცხვი 2000-მდე არის. ეს ბედი ჯერ არც ერთ ქარ-
თულ გაზეთს არ ჰქონია ახ, სად არის ნეტარ ხსენებული
მშრომელი სერგეი მესხი, იმედია რომ რაც ხანი გავა,
მით გაზეთს ხელის მომწერლებიც კვალად მიემატება.
ღმერთმა ქმნას.

ამ გაზეთის გამოცემის შემდეგ ცხრამეტე საუკუნის
მიწურული წლებიც დადგა, ქართულ მწერლობის ასპა-
რეზზე კვალად გამოიკვა თვითური ფურნალი „კრებული“.
ამ ფურნალის გამოცემით მის რედაქტორს, აკაკის დიდი
ხნის ნატერა შეუსრულდა, დიდი ხანია, რაც ამ მგოსანს
თავის საკუთარი ფურნალის გამოცემა სურდა. 1897 წ.
იყო „კრებულის“ გამოცემა. ეს ფურნალი აკაკის რე-

დაკტორობით დღეს ქუთაისში იბეჭდება. მრავალ წაირ
ლირსებასთან ამ ჟურნალს ერთი სხვა დიდი ლირსებაც
აქვს, მაგალითებზე: მასში იბეჭდება ზვიპრ-თქმულეზანი
ქართულის ერის სულის და გულის, რაც დიდს მასალას
უმზადებს მომავლის ქართულ განათლებულ მწერალ-მკე-
ლევრებს. ეს მასალები არის საუნჯე ისეთის სამყაროსი,
რასედაც დაფუძნდა თვით ევროპიელთ მსწავლულთ „სო-
ციოლოგიური“ მეცნიერება და ანთროპოლოგია. სულ
რომ არა ითქვას-რა “კრებულის“ შესახებ, მართოდ ეს
სამსახურიც კმარა მისგან, მართოდ ეს განყოფილებაც სა-
კმარისია. მომავალში ქართველთა შორის ვერც სპენსერი
განზღება, ვერც ტაილორი, ვერც ფოხტი, ვერც დიდუ-
ბული გიოტეს და ბაირონის ცალი, თუ მათ ეს ერის
საუნჯე და სალარო არ შეეკრიბათ და არ დაიბეჭდა. ამი-
ტომ აკაკის ჩვენ დიდის პატივის ცემით ეუმზერთ, ვაფასებთ
მის მაღალ განსჭვრეტას, სამერმისო ქართველთ განვითარე-
ბულ მკვლევართათვის მასალების შემზადებას, ამ მასალებ-
ის დაუკარგველობა დღეს შეიძლება უმნიშვნელოდ მიგ-
ვაჩნდეს, მაგრამ დრო მოვა, როცა მას დიდ ძალი პატივის-
მცემლები გამოუჩნდება. აკაკი საქებია მითუფრო, რადგანაც
იგი თავის კალმის ნაწარმოების გვერდით ზვიპრ თქმუ-
ლებასაც სიამაყით ათავსებს. აკაკის ამ საქმის აღსრულებ-
აში მარჯვენა მკლავს შეადგენდა ცნობილი სამშობლო
ქეყნის უანგარო მოღვაწე-მკურნალი ვახტანგ ლამბაშიძე.

„მოგზაური“ სურათებიანი თეიური ისტორიული და
ეთნოგრაფიული ჟურნალი, დაიწყო გამოსვლა 1901 წ.
იანვრიდან, ივანე როსტომაშვილის რედაქტორობით. ამ
ჟურნალში ისტორიულს და ეთნოგრაფიულს ნაწილს გარ-
და სახალხო სიტყვ-ერებასაც დიდ ადგილი აქვს დათმო-

ბილი. წელიწადში 5 მ. ღირს. „კრებულის“ შემდეგ ეს ქურნალი ქართულს ენაზე თითქმის ერთად ერთ ორგინალურ გამოცემათ ითვლება.

დასრულდა ეს საუკუნეც და ჩვენც ამით დავასრულებთ ეს წერილი. ჩვენ, ქართველთ გამოცომათა შესახებ, ბევრი რამ არ ესტკვით, რადგანაც ჩვენ მარტოდ ნატურაგექონდა აღგვენიშნა მხოლოდ გამოცემათა დრო და ცნობები, რათა ქართველს მცირეთ მაინც გაეცნო ჩვენი მწერლობის ისტორიის მასალები.

საქართველოში გაზეთის მსგავსი ფურცლების ბეჭდვა 1760 წ. შემდეგ იწყეს, ანუ ქართლ-კახეთის დაკავშირების დამ, როცა ამ ორი კუთხის მეფედ ერეკლე 11-რე გამოცხადდა, ორის კუთხის ერთად დაკავშირებამ გამოიწვია სამეფოს სიძლიერეც. ახალმა შეერთებულმა ძალამ ბევრი რამ შექმნა ქვეყნის სასარგებლოდ. სამოსამორთლო მხარემ წმინდა ქართული სული ჩაიდგა, ქართული, ქრისტიანური სახე მიიღო. მინამდეკი ქართველთ სამეფოს კანონდებულებას, გამგებობას და თვით მოქალაქობასაც-კი ნამდვილი, თათრული, მუსულმანური ძალა ჰულობდა, იგი მკაცრად ემორჩილებდა სპარსულ გემოვნებას და მიდრეკილებას. ჰანით შეღებილი წვერი, წარბები, თითები, ტანზედ ყაბა, კაბა, ქულაჯა, ქოშები და სხვა. დედაკაცთათვის ჩადრი, პირბადე, ბურნუთის კოლოფი და კრიელოსანი. ეს იყო გარეგან სურათი ჩვენის გვაროვნობის ძლიერებისა და შინაგან სურათებიც რასაკვირველია გარეგან სახიერებას მკაცრად უახლოვდებოდა. სამეფო მოხლეთ შორის არსებობდა სრული მონობა. მუხლით ჩოქვა, გულზედ ხელების წყობა, მუდარკებით „ფეხთა მტვერის, ანუ მონა ყმა ბატონის“ ძახილი. ყველა ეს უძლიერესად და

ინჯლრა მას შემდეგ, რაც ქართლ-კახეთი ერთად დაკავშირდა. მის მეფე ცხეთაში ქრისტიანების წესით დაგვირგვინდა. სამეფო გამგეობამ ქართული სახე მიიღო. სამეფო სტამბის განახლების საქმეც წინ იქმნა წამოყენებული. სამეფოს ხარჯით მალე განახლდა საქმე. მოკლეს დროს სტამბაში წიგნების ბეჭდვაც იწყეს. 1763 წ. ამავე სტამბაში გამოიცა გაზეთის მსგავსად ერთი თაბხიან ქალაქის ნაბეჭდი ფურცელი, რომელსაც სახელად „ბრძანება და უწყება“ ეწერა. ამ „ბრძანებასა და უწყებაში“ იბეჭდებოდა სამეფო ცნობანი, მაგალითებრ სხვა და სხვა მოურავთათვის საუწყებლი ცნობანი. ბრძანება გეარასშვილობის აყრახედ, მამულების ჩამორთმევაზედ, გეარისშვილობის ბოძებაზედ. სამეფო ბრძანება: მეფის მოწყალება. მოხმობა, მღვერის ძახილი და სხვაც ამ გეარნი საჭირო უწყებანი. ამავე უწყებასა და ბრძანებაში იბეჭდებოდა სასულიერო ცნობანიც, მაგალითებრ: პატრიარქის ბრძანება და განკრგულება, რომელიც სხვა და სხვა მღვედელთა და ეპისკოპოზთ უნდა წასელოდათ თფილისიდან და უწყებობდათ ყოველივე. ეს „ბრძანება და უწყება“ გამოდიოდა ისე, როგორც იმ დროს პეტერბურგში რუსული „პეტერბურგის უწყება“ ისტამბებოდა. ხოლო ქართულს კი უფრო განცხადების ფერი ედო. ანუ ზემოხსენებულსავე „პეტერბურგის უწყების“ დამატების ზედა ფერი ედო. როგორც ვიცით, ეს „ბრძანება და უწყება“ 1769 წლების შემდეგ აღარ გამოსულა. მიზეზი არ ვიცით, არც ის-სიხანს, თუ რა და რა დროს გამოდიოდა იგი და ან რა გეარ იბარებდნენ, ფასს იხდიდნენ თუ არა. უფრო-კარ საფიქრელია, რომ იგი იბეჭდებოდა იმ დროს, როცა საკმარისი ცნობა მოგროვდებოდა. ფასის გადახდაც არ უნდა სცოდ-

ნოდათ, არამედ მას ურიგებდნენ ვითარცა სამეფო ცნობათა საუწყებელ განკარგულებას. საუბედუროთ ამ გამოცემათა ფურცლებმა ჩვენს დრომდე ვერ მოაღწიეს, მართოდ სათაურის ფურცლები-კი ენახეთ, რამაც გვაუწყა აღნიშნული ცნობანი. უნდა მოგახსენოთ, რომ საქართველოში, ამ გამოცემის გარდა, 1783 წ. გამოიცა მეორე ამ ფვარივე განცხადების ფურცელი. კვალადეე სამეფოს ბრძანებით, რომელ განცხადებსაც სახელად „ლეპორტი“ ეწოდა, „ლეპორტიც“ ისევე გამოდიოდა, როგორც „ბრძანება და უწყება“. „ლეპორტი“ მდაბიოთ შორის ძრიელად გავრცელდა. საქმე ისე წავიდა, რომ ძველად ანდაზასავე გარდაიქცა შემდეგი თქმულება გლენთა შორის, რომ „ლეპორტი“ მომივიდა, „ლეპორტი“ მომერთო და მრავალიც ამ გვარი სხვანი. „ლეპორტის“ ხსენება, ცნობანი და ბექდვის ამბები აღრე ჩვენმა მწიგნობარ მოხუცებულთა კარგად იცოდნენ და მასთან ხშირადაც ახსენებდნენ, რომ „ლეპორტი“ გაზეთი იყო. ასევე სთქვა ქართველ ცენზორად ყოფილმა ლ. ს.-მე ისარლოვმა, მოხუცებულმა კაცმა, რომელმაც ქართველთ შესხებ ბევრი რამ ძველი ამბები იცოდა. ეს ამბები მეც კარგად ვიცოდი, მაგრამ წერიტ-კი ვერა ვწერდი, რადგანაც მერიდებოდა, სადმე რომ მეთქვა რამე, თუ ქართველ მეფეების დროს, ქართულს ენაზედ გაზეთის მსგავსი განცხადება იბექდებოდაო. ვინ იცის მაშინ რა გვარი გამობა არ მოეძღვნათ, დრო ასეთი იყო და მაშინდელ დროებრში ქართველთ უმეცრების გარეშე სხვას არაეინ რას ხედავდა და აბა გაზეთი რომ გვეხსენებინა, ეს ხომ სულ შორს წავიდოდა. დღესაც ისევე ისეა ჩვენდა საუბედუროთ და მრავალნი ჩვენს წარსულში უმეცრებას და უფიცობის მეტს.

სხვას არ ხელაუდენ, „ლეპორტას“ გამოცემის უშუალოდ მის მიზნათ-კი გამხდარა. ის გარემოება, რომ 1782 წ. თფილისში, მეფე ირაკლის ბრძანებით განაზღვრა ქართული სტამბა, რომელიც პროფესორის ა. ცაგარლის სიტყვით 30 ათასი მანეთი ღირდა, გარდა ამის ამგვარ წელს, თელავში, ანტონ კათოლიკოზმა გახსნა ქართული სემინარია. მაგრო პატრი და სხვანი რომის სენატში გაგზავნენ დახმარების სათხოვნელად. საქართველო რუსეთის იმპერატორის ეკატერინას მფარველობის ქვეშ იქმნა შესულა. ამ წელს ბევრი კიდევ სხვა საქმეები და კეთდა, რომელთათვისაც საჭირო იყო აგრეთვე სხვა-და სხვა ცნობათი შექმნა და უწყება, გარდა ამის, რომ 1782 წ. განაზღვრულა და გაფათოებულს ქართულს სამეფო სტამბაში არ იქმნებოდა ძნელი, რომ რამე გაზეთის მსგავსი ფურცლება ებეჭდათ, ამას გამოაჩენს ის გარემოება, რომ თვით ამ ხსენებულ სტამბის განახლების ისტორია-კი ცალკე წიგნივით დაუბეჭდავთ და გამოუცრათ. ამიტომ მოვუყვანთ შემდეგს:

XVIII საუკუნის შუა რიცხვებში. ქ. თფილისს გახსნილი სტამბა დროთა მიმდინარეობის მეოხებით სიძველეს მიეცა. სტამბის იარაღები ისე გაფუჭდა, რომ მით მუშაკობა შეუძლებელი იყო. სტამბისთვის საჭირო იყო აღმდგენი ოსტატი, განმანახლებელი. ამ დროს, თბილისში იმყოფებოდა, კოსტანტანეპოლის ბერძენთ. არქიმანდრიტი მელოტეოსი. ეს არქიმანდრიტი კოსტანტინეპოლს მიემგზავრებოდა, ამას მეფე ერეკლემ დააჯალა, რომ ეგები სტამბოლში სტამბის ოსტატები მიშოვნო და თბილისში გამომიგზავნოთ.

სტამბოლში მისულმა მელოტეოსმა მალე იპოვნა

მეტამბენი: პალას ოპანეზოკა და ტერ დავით ტერ ოპანეზოვი. ესენი შეაგუიანა მელეტეოს არქიმანდრიტმა და საქართველოში გამოგზავნა. მეფე ერეკლეს კარზედ ესენი მალე მოვიდნენ, წარსდგნენ მეფის წინაშე და მათის მეოხებით ძველი სტამბაც განახლდა,

საქართველოში სტამბის დაარსების და ამ ახლად აღორძინებულს სტამბის ისტორია მის განმანახლებელთა ქართულად დაწერეს, ნაწერი მეფე ერეკლეს მიუძღვნეს და იგი 172 წ. კალკე წიგნათაც გამოსცეს. ასე, რომ სადაც-კა სტამბას ეს ისტორიაც დაბეჭდა, იქ, იმ დროსა რამე ქართული გაზეთის გამოცემის საქმე ძნელი და სათუო არ იქმნებოდა ძველს დროსა და 1783 წ. გამოცემის საქმე იქით უნდა გადავდოთ და სახეში უნდა მივიდოთ 1817 წ. გამოცემული სანიმუშო გაზეთი და საგაზეთო ფურცელების გამოცემა, ეს გარემოება უნდა იქმნეს დაჭიმვარითებით ცნობილი.

ამიტომ ურიგო არ იქნება რომ ეს წელიწადი რამე სადღესასწაულო საქმით იქმნეს მიღებული. იმედოა ასეთი საქმის დღის მოგონება და გადახდა ჩვენს წინაშე კარგს მნიშვნელობას იქონიებს და იქმნება სადვე ძველი ყურნალ გაზეთის ნომრებიც აღმოჩნდეს რაც დღეს ერთი ძნელი საშოვარია.

ჩვენც ამ დღესასწაული დღის გადასახდათ და მოსაგონრად დავბეჭდეთ ეს ისტორია და ზედ სოლომონ დოდაშვილის სურათიც დავსტამბეთ, როგორც ძველის ქართულას გაზეთას რედაქტორის. დიახ,საჭიროა, რომ 1917 წ. აღინიშნოს რამით.

07
K-551

5
2024 (1160)

C. I. Subpoena
1031
Date: _____
Subj: _____ 50

22 1